Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2022), 15(61), 3953-3991
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
DOI No: http://dx.doi.org/10.29228/Joh.64652
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 17.09.2022 Submitted date
Kabul tarihi 18.11.2022 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 31.12.2022 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Aydoğan Demir, S. & Demir, O. (2022). Marius'un Ordu Reformu ve Populares. *Journal of History School*, 61, 3953-3991.

MARIUS'UN ORDU REFORMU VE POPULARES[1]

Sinem AYDOĞAN DEMİR[2] & Okan DEMİR[3]

Öz

Marius, ilk consulluğu için girdiği seçimlerde proconsul Mettelus'u Numidia Savaşı'nı gereksiz yere uzatmakla itham etti. Bu nedenle, Iugurtha'yı yakalayıp Roma halkına teslim etme vaadini yerine getirmesi için öncelikle çoğunluğu proletarii kesiminden vatandaşların oluşturduğu gönüllülerden asker topladı. Bu uygulamaya değin Roma vatandaş ordusu celplerinde, vatandaşların gelirlerine göre kayıtlandıkları beş sınıftan birine mensup olmaları dikkate alınmıştır. Bu, aynı zamanda centuria meclisinin de temelini teşkil eden kriterdir. Ancak Marius asker celbini, geleneksel optimates - populares kutuplaşmasına dayanarak nobilitasa karşı bir siyasi düzlemde gerçekleştirdi. Onun askere alımda getirdiği bu yeniliğin arka planında ise İÖ II. yüzyıldaki sosyoekonomik krizin bir sonucu olarak Roma vatandaş ordusunun temel insan kaynağı assiduinin (orta sınıf çiftçiler) yoksullaşması ve buna bağlı olarak kendini donatabilen vatandaşları silahaltına almanın güçleşmesi vardır. Bu nedenle, Tiberius ve Gaius Gracchus kardeşler de öncelikle bir toprak reformu programıyla halkın ekonomik durumunu düzeltmeyi hedeflediler. Bunun yanında onlar, senatusun devlet idaresindeki ağırlığını halk meclisleri ve temsilcileri lehine değiştirmeye çalıştılar. Buna karşı senatus, Roma ordusunun proletarileşmesine neden olan koşulları düzeltmeye çalışan Gracchus reformlarını etkisiz kılsa da hâlihazırdaki yönetim krizi, proletariusları (mülksüzler) orduya alan popularis (halkçı) bir lideri ortaya çıkardı. Senatusun hakimiyetini tesis ettiği Gracchus sonrası dönemde ortaya çıkan yolsuzluk olayları ve başarısızlıklar senatusa muhalefet eden siyasetçileri yeni yöntemler aramaya sevk etti. Ordunun karşılaştığı insan kaynağı sorununa pratik bir çözüm bulan Marius, dönem koşullarının ve senatusa muhalif kesimlerin zorlamasıyla askerlerini siyasi bir araç olarak kullanarak populares hareketini

[1] Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50.

[2] Arş. Gör. Dr., Kastamonu Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, saydogan@kastamonu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5722-1053

[3]Arş. Gör. Dr., Kastamonu Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, odemir@kastamonu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-7772-5550

dönüştürdü. Bu çalışmada öncelikle ordu reformunu gerekli kılan tarihsel koşullar ele alınmaktadır. Bunun yanında Roma Cumhuriyet tarihi boyunca askerlik ve siyasi temsil arasındaki ilişki, centuria meclisi üzerinden incelenmektedir. Bu bağlamda Marius'un ordu reformunu mümkün kılan siyasi krizlerin arka planında yer alan senatus - populares çatışması çalışmanın odağında bulunmaktadır. Böylece, asker celbindeki yeniliğin Roma siyaseti içindeki sonuçlarının daha açık bir şekilde anlaşılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Roma, Cumhuriyet, Marius, *Senatus*, *Populares*, Ordu.

Marius' Military Reform and Populares

Abstract

In his electoral speech for 107 B.C., Marius held proconsul Mettelus responsible for unjustifiably lengthening of the Numidian War. In order to fulfill his promise of swiftly ending war and capturing Iugurtha, he drafted volunteers among proletarii in his army. Before that, Romans were called into the citizen army according to their positions in five classes in which citizens were registered according to their wealth and which was also the basis of the Centurian assembly. Marius' enrollment was applied against senatorial nobles in accordance with political polarise between optimates and populares. As a result of the socio-economic crisis of the second century B.C. enrolment of assidui, Roman middle-class farmers, became harder this century. While Gracchi aimed to enhance the people's economic conditions with the agrarian reform program and also tried to overthrow senatorial hegemony over the Roman constitution to the advantage of the popular assemblies and people's representatives. Although the senate repulsed the Gracchan reform movement, the political crisis in the Late Roman Republic created a popular leader who enrolled proletarians in the army. Violence and corruption in the post-Gracchan era led the politicians who opposed the senatorial government to invent different political methots. Marius, who solved the manpower shortage of the Roman army, because of the pressure of the conjuncture, by using his veterans as a political tool, converted populares movement. The conditions which were demanded military reform are primarily argued in the paper. In addition, it aims to clearly comprehend the position of military reforms in Roman politics through relation to military and political representation. The conflict between the senate and populares as being the background of the political crisis which was made possible the Marian military reforms consists focus of the study.

Keywords: Rome, Republic, Marius, Senate, Populares, Army

GİRİŞ

Roma, keyfi hareket eden kral Tarquinius Superbus'un kovulmasının ardından devlet işlerininin kişisel bir uğraştan (*res privata*) ziyade kamuyu ilgilendiren (*res publica*) uğraşlar bütünü olduğu ilkesinin kabulüyle İÖ 509'da

bir cumhuriyet haline geldi[4]. Bununla birlikte Roma tarihi boyunca devlet idaresinde hangi sınıfın veya odakların hakimiyet kuracağı her zaman mücadele konusu oldu. *Plebes* (tek. *plebs*) adı verilen halk kesiminin, *patricii* (tek. *patricius*) olarak anılan soylular karşısında nihayetinde eşit vatandaşlık hakkını elde ettikleri *patricii-plebes* mücadelesi yaklaşık iki yüzyıl sürdü. Bu mücadelede *plebs*ler, nüfuz sahibi *patricius*ların hakimiyetindeki *senatus* karşısında kendi meclislerini kurdular ve kendi temsilcilerini seçtiler[5]. İÖ 366'da *plebs* kökenlilerin *consul* seçilebilmeleri kabul edilirken, İÖ 287'de *concilium plebis*in (halk meclisi) kararlarının (tek. *plebiscitum* çoğ. *plebiscita*) tüm devlet için bağlayıcılığının kabulüyle *plebs* ve *patricius* arasındaki siyasi ayrım ortadan kalktı[6]. *Plebs-patricius* arasındaki ayrımın kalkmasıyla *plebs* kökenliler ve *patricius*un meydana getirdiği yönetici sınıf *nobilitas* ("tanınmış ailelerin mensupları"; aristokratlar) adını aldı. *Plebs* hak mücadeleleri esnasında özellikle İÖ IV. yüzyılın ikinci yarısında bir tür proto demokrasiyi andıran Roma'nın[7], İÖ III. yüzyıldan itibaren İtalya'yı ve Kartaca Savaşları'yla beraber tüm Batı Akdeniz'i hakimiyeti altına alarak genişlemesi, iç siyasi yapısını etkiledi[8]. *Senatus*, genişleyen devletin dış ve mali politikalarının belirlendiği kurum haline geldi. Senatörlerin büyük bir çoğunluğunun *nobilitas*tan oluşması yeni bir siyasi kutuplaşmayı yarattı. Genişleyen imparatorluğun nimetlerinden öncelikli faydalanma hakkının "toplumun en iyilerini" bünyesinde barındıran *nobilitas*a ait olduğu iddiasını dile getiren oluşuma *optimates* ("en iyiler", muhafazakar) denildi[9]. *Optimates*e karşılık devrimci *plebs* hak mücadelesi geleneğinden beslenen ve imparatorluğun ekonomik kaynaklarının halk yararına kullanılmasını savunan *populares* ("halk adamları"; halkçılar) İÖ III. yüzyılın son çeyreğinde iki kutuplu siyasetin diğer tarafını teşkil etti.

Roma'nın I. ve II. Kartaca Savaşları'yla elde ettiği siyasi genişleme, İÖ II. yüzyılda halkın savaşlar ve vergilerle yoksullaşmasına yol açacak bir sosyoekonomik krize zemin hazırladı. Vatandaşların zenginliklerine göre kendi donanımlarını karşılayıp askerlik hizmetini ifa etmesine dayanan Roma ordu sistemi, ilgili kriz döneminde üretici sınıfın yoksullaşmasıyla mülk sahibi orta

[4] Kaya, 2021: 359-360.
[5] Gözlü, 2022: 311-319.
[6] Genel hatlarıyla *patricii-plebes* çatışması hakkında bk. Kaya, 2021: 364vd; Demircioğlu, 2019: 85-106; Brunt, 1971: 42-59; Drummond, 2006: 172-242; Cornell, 2006: 309-350; Richard, 2005: 107-127. *Plebs* hareketinin hukuk üzerindeki etkisi için bk. Okandan, 1952: 454-468; Akman, 2012: 89-107.
[7] Cornell, 2006: 347; Badian, 1968: 7vd.
[8] Eckstein, 2006: 118vd; Finley, 2000: 62vd; Harris, 1991: 54vd; Brunt, 1971: 2vd; Toynbee, 1965[a]: 300vd; Hill, 1952: 99vd.
[9] Cic. Sest. 96-98; Syme, 1939:12vd; Lintott, 1987: 50vd; Wiseman, 2009: 9vd; Demir, 2021: 96vd.

sınıf vatandaşlardan teşekkül asker kıtlığıyla karşı karşıya kaldı. Bu bağlamda Tiberius Gracchus'un başlattığı toprak reformu ve kardeşi Gaius Gracchus'un Roma siyasi dengelerini dikkate alarak geliştirdiği siyasi hareketin odağında iki hedef vardı. Bunlar yoksullaşan orta sınıf çiftçilerin (*assidui*) zenginleştirilerek yeniden ordunun aktif katılımcıları haline getirilmeleri ve *senatus* oligarşisi karşısında halk meclisleri ve temsilcileri kanalıyla devlet yönetiminde söz sahibi olmalarını sağlamaktı[10].

Sosyoekonomik krize karşı halkın çıkarını savunan ve çoğunlukla *populares* tarafından çıkarılan yasalara İÖ III. yüzyılın ilk yarısından itibaren rastlanmaktadır. Bununla birlikte, İÖ III. yüzyılın son çeyreğinde halkçı *tribunus plebis* Gaius Flaminus'tan başlayarak Tiberius Gracchus'un İÖ 133'teki *tribunus*luğuna değin *populares* bünyesindeki siyasetçiler tarafından yasalaştırılan uygulamalar, bütünlüklü bir program ve kapsamdan mahrumdur. Ayrıca devletin yöneticisi konumundaki *senatus*un halkın içinde bulunduğu duruma karşı duyarsızlığı, İÖ II. yüzyıl sosyoekonomik krizinin derinleşmesine yol açtı[11]. Gaius Gracchus, İÖ 123'te halk *tribunus*larından biri seçilerek *populares*in ("halkçılar"; halk partisi) doğal lideri haline geldiğinde, *equites* (atlılar), *plebs urbana* (şehirli avam) ve *plebs rustica* (taşralı halk) gibi Roma sosyopolitik yapısının bileşenleri üzerinden siyasi stratejisini kurguladı[12]. Gaius Gracchus'u bu stratejiyi izlemeye iten neden Tiberius Gracchus'un toprak reformu sırasında yalnızca *plebs rustica*ya dayanmasının onu başarısızlığa uğrattığı düşüncesiydi[13]. Gaius Gracchus'un *populares* geleneği içerisinde örnekleri bulunan yöntemleri sistematik bir şekilde *populi causa* (halk davası) ve *populi salus* (halkın esenliği)[14] için uygulaması *populares-optimates* arasındaki mücadeleye getirdiği boyut nedeniyle Geç Cumhuriyet Dönemi siyasetini etkiledi. *Optimates*in, Roma devlet yapısı içinde tecessüm ettiği *senatus*a karşı verdiği mücadelede Gaius Gracchus'un destekçileriyle birlikte öldürülmesi *senatus consultum ultimum* ile meşrulaştırıldı[15]. Bunun Cumhuriyet'in son

[10] Tiberius ve Gaius Gracchus'un reform hareketi hakkında bk. Demir, 2021: 109-153; Gözlü, 2019: 3240-3246; Şahin, 2020: 184-231.

[11] Sallustius, (Iug. XLI.2-10) halkın yönetimdeki yerini kaybetmesinin nedenini askerlik ve yoksullukta bulur. İÖ II. yüzyıl krizi hakkında bk. Brunt, 1988: 246-248; Hopkins, 1978: 28vd.

[12] Gaius Gracchus'un reformları için bk.Roselaar, 2008:213-281; Lintott, 2006: 62-86; Stockton, 1979: 114vd; Stephenson, 1891: 69vd; Mommsen, 1863: 71-130.

[13] App. civ. I.14; Brunt, 1971: 81.

[14] Demir, 2021: 125; Stockton, 1979: 71vd; Meier, 1965: 558.

[15] App. civ. I.2'de Tiberius'un ölümüne değin halk meclisinde kan dökülmediğini belirtir. Bununla birlikte, halk çıkarını savunan siyasetçiler Cumhuriyetin erken dönemlerinden itibaren hakim oligarşinin şiddetine maruz kalmıştır. Örneğin Liv. II.41'de İÖ 486 yılında bir toprak reformunu gündeme getiren *consul* Sp. Cassius Vecellinus ve Liv. VI.18-20 ve Dion. Hal. VIII.69-80'de İÖ 385 yılında halkın borçlarını kendi hesabından ödeyerek onları *nexum*dan kurtaran Marcus Manlius

yüzyılında sivil siyasetin tıkanmasına yol açtığı, *veterani*ye (muharip askerler[tek. veteranus]) dayanarak siyasi kariyerini yaratan asker siyasetçilerin ortaya çıkmasına zemin hazırladığı ileri sürülebilir. Gaius Gracchus ve takipçilerinin katledildiği İÖ 121'den Marius'un ilk defa *consul* seçildiği İÖ 107'ye değin *senatus* oligarşisinin on beş yıllık hakimiyeti süresinde ise rüşvete bulaşmış, kişisel çıkarını toplumun yararı üzerinde tutan yöneticiler sıkça karşımıza çıkar. Söz konusu dönemde halkçı muhalefet, siyasette etkin değildir. Aksine Gracchus kardeşler liderliğinde elde edilen kazanımların *senatus* oligarşisi tarafından yıkılması bu dönemin genel karakterini şekillendirir[16].

Gaius Marius, *senatus*un tam hakimiyetinin sağlandığı Gaius Gracchus sonrası dönemde *popularis* (tek. halkçı) bir halk *tribunus*u olarak siyasi kariyerine başladı. Ancak *senatus*un Gracchus hareketinin kazanımlarını çeşitli yollarla ortadan kaldırması ve *populares*in bu dönemde kısıtlı bir hareket alanına sahip olması Marius'un geleneksel halkçı siyasetçi profilini etkiledi. Bu dönemde meydana gelen gelişmeler *senatus*un yönetim kabiliyetinin halk tarafından sorgulanmasına yol açtı. Senatörlerin yozlaşmışlıkları ve başarısızlıkları Roma halkında karizmatik bir lider beklentisini artırdı. Marius askeri yetenekleriyle Roma halkının bu beklentisini karşılarken ilk *consul*luk yılı İÖ 107'den öldüğü İÖ 86 yılına değin izlediği siyasi yöntemler ve hayata geçirdiği reformlarla Geç Cumhuriyet Döneminde *optimates-populares* mücadelesini dönüştürmüştür.

Ordu Reformunun Nedenleri

Marius'un siyasi kariyerindeki yükselişi ve başarıyı borçlu olduğu askerlik, onun kariyeri boyunca icra ettiği reformların da odağında yer almıştır. Nitekim onun *plebiscitium*la Afrika'daki savaşın komutasını elde etmesinin ardından asker celbinde getirdiği yenilik, Geç Dönem Roma siyasi hayatının çehresini değiştirecek sonuçlara yol açmıştır[17]. Marius'a değin Roma ordusu timokratik karakterdeki *centuria* meclisindeki yapılanmaya göre teşkilatlanmıştır. Vatandaşlığın aynı zamanda devlet için savaşabilmek anlamına geldiği Roma'da *pleb*slerin siyasi haklarını elde edebilmelerinin yanında politik ve hukuki *person*alarını *patricius*lara kabul ettirebilmeleri de yerine getirdikleri

Capitolinus'un *senatus* oligarşisi tarafından öldürüldüğü belirtilmektedir. Lintott, 1968: 179vd ilgili anlatıların büyük oranda Geç Cumhuriyet Dönemindeki *populares* karşıtı *optimates* görüşlerini yansıttığını ileri sürer. Gaius Gracchus'a karşı çıkartılan ve daha sonra genellikle *populares*e karşı bir silaha dönüşen *senatus consultum ultimum* için bk. Plaumann, 1913: 321–386; Eren, 2018: 1125-1145.

[16] App. civ. I.27'de Gracchus reformumun kesintiye uğramasıyla halkın her şeyini yitirdiğini belirtir.

[17] Last, 1932: 133.

askerlik hizmetinin karşılığında mümkün olmuştur[18]. Buradan hareketle Roma'da ordu üzerinde yapılan reformların, siyasi sonuçları da beraberinde getirdiği söylenebilir.

Kral Servius Tullius'un İÖ VI. yüzyılda başlattığı uygulama uyarınca, vatandaşların her beş yılda bir *censor*ler tarafından yapılan sayımla mülklerine göre beş sınıfa ayrılması, *centuria* meclisi ve Roma ordusunun yapısını belirledi[19]. Vatandaşların mülklerine göre ayrılması, koruma donanımlarını ve saldırı silahlarını zenginlikleri nisbetinde kendilerinin tedarik etmeleriyle ilgilidir[20]. Nitekim *proletarius* kesiminden vatandaşların kendi donanımını sağlayamaması nedeniyle beş sınıf içinde yer almayıp mecliste yalnızca bir *centuria* ile temsillerine müsaade edilirken aynı kesimin mensupları askere alımdan muaf tutuldu[21]. Krallık ve Cumhuriyet dönemlerinde bu birlikler aynı zamanda yüksek mahkeme niteliği bulunan *curulis* magistratların seçildiği (magistrati curuli) *centuria* meclsinin oy ünitelerini teşkil etti[22]. Buna göre birinci sınıf (prima classis), 18'i atlı (eques)[23] 80'i yaya (pedes) toplamda 98 *centuria*, diğer sınıflar ise 95 *centuria* teçhiz etti. Toplamda 193 *centuria*nın 98'i en zenginlerin teçhiz ettikleri *prima classis*e aidiyeti bakımdan mecliste mutlak çoğunluğa sahipti[24]. Her sınıfın çıkardığı *centuria*ların bir yarısı 17-46 yaş aralığındaki *iuniores* (gençler, kıdemsizler) diğer yarısı 46-60 yaş aralığındaki *seniores*ten (yaşlılar, kıdemliler) mürekkepti[25]. İÖ 241 yılındaki reform ile *centuria* meclisi 35 *tribus* esasına göre tekrar teşkilatlandırıldı. Buna göre *prima classis* mecliste toplamda 88 *centuria* ile temsil edilirken *infra classem* ise

[18] İÖ V. ve IV. yüzyıldaki *plebs* ayaklanmalarının askeri bir karakterde bulunduğu dikkate alınmalıdır. Bk. Cornell, "Secessio", 1999: 1376. *Pleb*slerin önceleri yalnızca *patricius*lar için kullanılan *populus*un bir parçası haline gelebilmeleri yine askerlik yapabilmelerinin getirdiği bir olguydu. Bk. Cornell, 1995: 257vd; Momigliano, 2005: 174; Cornell, "Populus", 1999: 1224; Harvey, Baldi, 2002: 153-158; Gözlü, 2022: 312vd.

[19] Liv. I.43'te Servilius Tullius'un düzenlemesine göre 1. sınıfın alt sınırını 100.000 *as* olarak verirken 100.000-75.000 *as* arası 2. sınıf; 75.000-50.000 *as* arasını 3. sınıf; 50.000 -25.000 *as* 4. sınıf; 25.000-11.000 *as* arasını 5. sınıfın teşkil etttiğini belirtir. 11.000 *as*tan aşağı mülkü bulunanların *proletarii* (tek. *proletarius*; "çocuk peydahlayan") olarak adlandırılarak kendi donanımlarını sağlayamadıklarından askeri hizmetten muaf tutuldukları anlaşılmaktadır.

[20] Birliklerin teçhizatı için bk. Liv. I.43; Poly. VI.19-25; Kaya, 2006: 328-331.

[21] Gabba, 1976:5. Bununla birlikte Cumhuriyet Döneminde devletin içinde bulunduğu kriz zamanlarında (in tumultu maximo Gell. XVI.10.11), özellikle II. Kartaca Savaşı sırasında, *proletarii, libertini* (azatlı), *noxii* (mahkûmlar) ve *servi*'nin (köleler) silahaltına alındıkları anlaşılmaktadır. Bk. Liv. XXII.57.9-12;XXIII.14-34.

[22] Kaya, 2006: 325-327.

[23] *Equester centuria*larının sayısı hakkında bk. Hill, 1952: 7vd.

[24] Liv. I.43.11- 12; Cic. Rep. II.39-40; Kaya, 2006: 327; Demircioğlu, 2019: 70.

[25] Yaş aralığı hakkında bk. Gell. X. 28. Liv. I.43.2'de *senioresin* şehir savunmasında, *iuniores*in ise sahada konuşlandırıldığını belirtir.

toplamda 105 *centuria* ile temsil edildi. Bu açıdan bakıldığında reform sonrasında en zengin sınıfın temsildeki mutlak üstünlüğü sona ermiştir[26]. *Infra classem*in 105 *centuria*sının sınıflara göre dağılımı şu şekildedir: 2. 3. ve 4. sınıflar 20'şer *centuria;* 5. sınıf 40 ve hiçbir sınıfa dahil olmayan *proletarii,* müzisyenler ve marangozların ise 5 *centuria* ile temsilleri sağlandı[27].

Krallık Dönemindeki askeri birliklerin sayısını ifade eden 193 *centuria*nın *centuria* meclisindeki oy gruplarının miktarı olarak Cumhuriyet dönemi boyunca muhafaza edilmesi sembolik bir anlam taşımaktadır[28]. Nitekim savaş dönemlerinde orduya alınan vatandaş sayısının *centuria* meclisinde temsil edilenlerden daha yüksek olduğu açıktır[29]. Bununla birlikte *centuria* meclisindeki mülkiyet esasından kaynaklanan ayrım ordunun taktik düzenine de yansımıştır. İÖ IV. yüzyılın ilk yarısında geliştirilen *manipulus* düzeninde askerler

[26] Taylor, 1957: 337-357; Lintott, 1999: 62.

[27] Tribus esasına göre tekrar teşkilatlanma uyarınca her sınıfın 70 yaya *centuria*sı teçhiz etmesi beklenirken (toplamda 350 centuria) birinci sınıfın ayrıca 18 *equester centuria*sının teçhiz ettiği anlaşılmaktadır. Birinci sınıfın çıkardığı 70 *pedites centuria*sına ek 18 *equites centuria*sı ile toplamda 88 *centuria* ile bütün halinde mecliste temsili sağlanırken diğer sınıfların çıkardığı 280 *centuria*nın temsili kura ile belirlenen 105 birim ile sağlanmıştır. Buna göre 2., 3. ve 4. sınıfın çıkardığı 70 *centuria* arasından 20'şer birimlik oy ünitesi kura ile belirlenerek mecliste temsil edilmiş, 5. sınıf 40 birimlik oy ünitesi ve diğerleri ise 5 birim ile meclise katılabilmiştir. Bk. Taylor, 1966: 89vd; Taylor, 1957: 344vd; Nicholls, 1956: 247vd.

[28] Üst düzey dinsel görevlilerin *tribus*larca seçilmesini öngören İÖ 104 tarihli *Lex Domitia*, Cumhuriyetin başında ihdas edilmiş toplam 17 *tribus*a saygı ifadesi niteliğindeki bir uygulamayla, 35 tribus içinden kurayla tayin edilen 17 *tribus* tarafından seçilmiştir. Bk. Rüpke, 2012: 118vd; Taylor, 1942:421-424; Taylor, 2013:35vd. Krallık Döneminde belirli bir fonksiyona sahip *interrex* makamı ve soy-gens geleneğinin hâkim olduğu *curiata* meclisinin Cumhuriyet Dönemi boyunca varlığını sürdürmesi (Taylor, 1966: 3-4; Cornell, "Rome-history" 1999: 1323) yine aynı olgudan kaynaklanmıştır.

[29] Brunt, 2001: 44vd yıllara göre sahada silahaltına alınan asker ve askerliğe elverişli vatandaş sayısını vermektedir. Ayrıca bk. Sage, 2008: 120. Kaya, 2006: 328 dn. 10'da İÖ 311'de *legio* sayısının 4'e çıkarıldığını belirtmektedir. Nitekim *centuria* meclisindeki sayıya göre en fazla terkip edilecek 4 *legio* iken (bir *centuria* ortalama 80 kişi bir *legio* ise 4200-4600 kişiyi kapsardı) *census* listelerindeki sayıların bundan fazla olduğu görülmektedir. Roma'da ilk dört *legio*nun askeri tribunusları (*tribuni militum*) seçimle atanırken ilerleyen dönemlerde kurulan lejyonlar için askeri *tribunus* atamalarının bu orduların komutanlarınca yapılması da ilk dönem lejyon sayısının 4 olduğunu doğrulamaktadır. Bk. Campbell, "tribuni militum", 1999: 1549; Kaya, 2006, 339. *Centuria* mevcutları hakkında bk. Southern, 2006: 64. Hill, 1952:14'te bir *equester centuria*sının yüz kişiden oluştuğunu yaya *centuria*larında bu sayıya riyaet edilmediğini ileri sürmektedir. Forsythe, 2007: 31'de şehrin erken dönemlerindeki nüfus yoğunluğunu dikkate alarak bir *centuria*daki kişi sayısını 50-60 olarak belirtmektedir. Ayrıca, Roma vatandaşlarının yanında müttefik toplulukların yardımcı birlikleri katılımıyla tüm Roma ordusunun mevcudu *centuria* meclisine katılanları fazlasıyla aşmaktadır. Buna göre müttefik askerlerinin sayısı genellikle Roma vatandaşlarının iki katıydı. Bk. Vell. II.15.2. Ayrıca müttefik askerlerin Roma ordusundaki yeri için bk. Brunt, 2001: 84-90; Kaya, 2006: 344.

donanımlarına göre savaş konumlarını alırlardı[30]. Askerliğe elverişli vatandaşları fiziksel özelliklerine göre silahaltına almak, sayıları 24 olan ve *centuria* meclisinde seçilen *tribunus militum* (askeri tribun) adındaki memurların göreviydi[31].

Mülkiyet esasına göre teşkilatlanan Roma vatandaş ordusunun, sosyoekonomik ve siyasi gelişmelerden doğrudan etkilendiği aşikârdır. Nitekim Gracchus reform hareketinden önce *senatus* oligarşisi, *census*a kayıtlanmadaki asgari şartın düşürülmesi yoluyla *proletarius* seviyesindeki vatandaşları orduya alarak asker sayısındaki azalmanın önüne geçmeye çalıştı. II. Kartaca Savaşı sırasında meydana gelen insan kayıpları ve devletin içinde bulunduğu acil durumda Roma ve müttefiklerinin insan kaynaklarını zorlaması askere alınabilecek vatandaşlarının mülkiyet sınırının 11.000 *as*tan 4.000 *as*a düşürülmesine neden oldu[32]. Bu değişiklikle alt gelir grubundan vatandaşların orduya alımı sağlanırken bu gruptaki eski *proletarius* yeni *assiduus* vatandaşların, diğer üç sınıftan orduya alınanlara[33] göre daha hafif zırh ve silah donanımlarıyla *velites* adı altında savaşlara katılmalarının önü açıldı[34]. Bununla birlikte *velites*in, Livius'un I.43.7'de anlattığı Krallık Dönemi Roma ordusuna beşinci sınıftan kayıtlanan *funditores* (sapancılar) gibi olmayıp daha ziyade yine

[30] *Manipulus* düzeninden önce Roma ordusu hoplit-phalanks dizilimine sahipti. *Manipulus* dizilimine göre ön sıradakiler ağır silahlı birlikler *hastati*, onun arkasında *princeps*, üçüncü sıradakilere *triarii* ve hafif donanımlı askerler *rorarii* ve *accensi* arka saflarda yer alırlardı. Bk. Liv. VIII.8; Poly. VI.21.7-23-16; Kaya, 2006: 333-335; Sage, 2008: 71.

[31] Poly. VI.19-20; Kaya, 2006: 339-340. Dört *legio*nun subay sınıfını teşkil eden ve halk tarafından seçilen *tribunus militim*un sayısı 24 iken, teşkil edilen diğer *legio*lara *tribunus militum*lar doğrudan *consul* tarafından atanırlardı.

[32] Liv.I.43.7'de Krallık Dönemindeki asgari mülkiyet şartının (Dion. Hal. IV.16'da bu dönem için 12.000 *as* olarak belirtir) 11.000 *as* olarak belirtilmesine mukabil, İÖ II. yüzyılın ikinci yarısında Roma'da bulunan Polybios (VI.19.2'de) bu asgari mülkiyet şartının 4.000 *as* (400 *drachme*) olduğunu ifade eder. Gabba, 1976: 6'da bu değişikliğin İÖ 216'daki Cannae Muharebesinden sonra gerçekleştiği kanısındadır.

[33] Livius, Servius Tullius dönemindeki ordu yapılanmasını ele aldığı I.43'te 1. sınıftaki 80 yaya *centuria*sının askerlerin savunma teçhizatını hepsi tunçtan miğfer, kalkan gövde zırhı, baldır zırhı iken saldırı silahlarının kılıç ve mızraktan mürekkep olduğunu belirtir. 2. sınıftaki 20 *centuria*, gövde zırhı hariç ve ahşap kalkanlı olarak 1. sınıfın diğer tüm donanımlarına sahiptir. 3. sınıftaki 20 *centuria*nın donanımı baldır zırhı hariç 2. sınıfınkiyle aynıdır. 4. sınıfın 20 *centuria*sının koruma donanımı bulunmamakla birlikte mızrak ve kılıçları vardır. 5. sınıftan kayıtlanan ve 30 *centuria* teşkil eden askerlerin ise yalnızca taş ve sapanları bulunmaktadır. Polyb. IV. 21.6 en gençlerin ve en yoksulların *velites* olarak seçildiğini belirtir.

[34] Liv. XXVI.4.10'da *velites* adı verilen hafif donanımlı askerlerden oluşan birliklerin İÖ 211'deki Capua kuşatmasında kullanıldığından bahseder. II. Kartaca Savaşı sırasındaki büyük kayıplar dikkate alınırsa *velites* adı verilen birimin oluşturulması ve *proletarii*nin silahaltına alınabilmesi için mülkiyet sınırının 4.000 *as*a bu dönemde indirildiği düşünülebilir. Val. Max. II.3.3'de bu birimin süvari bilirliklerine artçı olarak ihdas edildiğini belirtir. Ayrıca bk. Polyb. IV. 22.1.

onun bahsettiği 4. sınıftan kayıtlanan askerlerin donanımını taşıdıkları anlaşılmaktadır[35].

*Census*a kayıtlanmada hali hazırda 4.000 *as*a indirilmiş asgari sınırın, İÖ II. yüzyılın ikinci yarısında 1.500 *as*a düşürüldüğü anlaşılmaktadır[36]. II. Kartaca Savaşı'nı takip eden süreçte Roma'nın emperyal yayılım alanındaki artışın vatandaş ordusu üzerinde yıkıcı etkileri bulunduğu düşünülebilir[37]. Hannibal'in İÖ 218-203 yılları arasında toplamda 15 yılını İtalya'da geçirmesinin bedelini Roma ve müttefikleri yüksek sayıda insan kaybıyla ödedi. Hannibal'in İtalya'daki etkinlik alanının Güney İtalya olması, bu süre boyunca can ve mal kaybı açısından savaşın en ağır yükünün de bu bölge ahalisi üzerinde olmasına neden oldu. Bunlar göz önüne alındığında Güney İtalya'nın "ıssızlaşmasında", II. Kartaca Savaşı'nın daha çok bu bölgeyi etkilemesi temel etmen sayılmaktadır[38]. Ayrıca ilerleyen süreçte Roma hakimiyet alanının deniz aşırı ülkelere genişlemesinin yol açtığı uzun süreli savaşların can kaybını artırdığı[39] ve bu durumun geleneksel savaş üretim döngüsünü yerine getiren orta sınıfı çaresiz bıraktığı düşünülebilir[40]. İÖ II. yüzyıl boyunca İber Yarımadası'nda ve diğer deniz aşırı bölgelerde aralıklarla vuku bulan savaşlar ve devamlılık arz eden asayiş problemleri, uzun süren askerlik dönemlerine[41] ve şüphesiz yüksek miktardaki can kayıplarına sebebiyet vererek[42] halkta askere alıma karşı tepkiye

[35] Kaya, 2006: 336'da *velites* adı verilen askerlerden Livius'un söz etmediğine dikkat çeker. *Velites*in donanımı ve savaş konumu hakkında bk. Sage, 2008:88-92.

[36] Cic. Rep. II.40; Gell. XVI.10.10.

[37] Sall. Iug. XLI.7'de Gracchus reformlarının sebeplerini anlatırken halkın askerlik (militia) ve yoksullukla (inopia) ezildiğini belirtir. Savaşların halk ve ordu üzerindeki etkisi üzerine bk. Harris, 1991: 175-254'te İÖ 327-220 ve İÖ 219-70 aralığındaki savaşları ele alır. Genel hatlarıyla Roma'nın Akdeniz hâkimiyetini sağladığı savaşların gerçekleştiği yılları kapsayan bu tarihlerde Roma'nın süreğen seferlerle önce İtalya'da daha sonra Kartaca ile gerçekleşen savaşlarla Batı Akdeniz'de hâkimiyet kurduğunu, ittifak sistemini araçsallaştırarak her zaman saldırgan bir politika izlediğini öne sürmektedir. Bu bağlamda, yazar "savunmacı emperyalizm" görüşünü reddetmektedir. Askerlik ve halk konusunda bk. Harris, 1991: 42-53; Hopkins, 1978: 29vd; Brunt, 2001: 399vd.

[38] App. Pun. XX.134'te Hannibal'in İtalya'da 400 yerleşimi yıktığını ve 300.000 Romalı'yı muharebelerde katlettiğini belirtir. Toynbee, 1965[b]: 36-100; Finley, 1974: 102vd. Krş. Rosenstein, 2004: 26-62.

[39] Liv. XXVIII.11.8-13'de halkın II. Kartaca Savaşı sırasında yaşnan kayıplar karşısında İtalya dışında savaşmadaki isteksizliğini anlatılır.

[40] White, 1970: 180'de İtalya'da hububat ekiminin Eylül ayının sonlarına, ürünün hasadının ise Güney İtalya'da Haziran ayına Kuzey İtalya'da ise Ağustos ayına değin sürdüğünü belirtir. Askerlik ve üretim ilişkisi hakkında bk. Rosenstein, 2004: 28.

[41] Poly. VI.19.2'de piyadelerin hizmet süresinin 16 yıl olduğunu ihtiyaç halinde bu sürenin 20 yıla dek çıktığını belirtir. Bk. Kaya, 2006: 341.

[42] Roth, 2020: 242-246.

yol açtı. Bu nedenle, İÖ 171 celbinde yaşanan güçlüğü, İÖ 151 ve İÖ 138 yıllarında *tribunus plebis*lerin *consul*ları hapsederek asker celbini durdurmaları takip etti[43].

Senatus oligarşisi *census*a kayıtlanmada asgari mülk şartını düşürüp *proletarius* vatandaşları teorik olarak *assiduus* gibi gösterdi. Bu kesimden vatandaşların içinde bulunduğu ekonomik sorunları gidererek onları üretken vatandaşlar mertebesine yükseltmeyi Gracchuslar liderliğindeki *populares* hareketi gündeme getirdi. Gracchusların reform programını yaratan koşul ise Roma ordusunun *assiduus* vatandaşlarınca teçhiz edilen birliklere dayanmasının İÖ II. yüzyılda meydana gelen sosyoekonomik kriz nedeniyle sarsılmasıdır[44]. *Assiduus*'un mülksüzleşmesi ise küçük çiftçi ailelerine mensup askerlerin uzun süren savaşlar nedeniyle üretim sürecinden ayrı kalması ve bu süreçte yaşadıkları zorlukları telafi edememeleri neticesinde topraklarını büyük çiftlik sahipleri lehine kaybetmeleriyle gerçekleşiyordu[45]. Bu durum, kendi donanımını sağlayabilecek asker sayısının *census*lardaki azalmasıyla açığa çıktı. Bu nedenle, orta sınıf vatandaşların üretim kabiliyetlerinin azalmasıyla askerlik vazifelerini yerine getirememeleri aynı zamanda bu kesimin devlet aygıtındaki temsiliyetlerini de tehlikeye düşürdü[46]. Tiberius Gracchus, İÖ 133'te *tribunus plebis* seçildiğinde küçük çiftçileri üretim ve Roma devlet yapısının dışında bırakan köleci büyük çiftliklere (latifundia) karşı bir reform programını hayata geçirdi[47]. Toprak reformu yasası (Lex Sempronia Agraria), büyük toprak

[43] Liv. XLII. 32. 7-8; Poly. XXXV.4; App. His. XI. 49; Cic. Leg. III.20; Liv. Per. XLVIII.16; LV. Taylor, 1962: 21-22.

[44] *Census* verileri için bk. Brunt, 2001: 70. Brunt, 2001: 75'te İÖ II. yüzyıla ait verileri yorumlarken *assiduus* sayısında açık bir düşüşün bulunduğunu halkın mülksüzleşmesinin bu verilerden izlebileceğini belirtir. Ayrıca bk. Hopkins, 1978: 25vd; krş. Rich, 1983: 323vd.

[45] Plin. nat. XVIII. 35; App. civ. I.7; Brunt, 2001: 76.

[46] *Quiris*/*Quirites* (vatandaş/vatandaşlar) kelimesinin diğer anlamının mızrak olması ve *populus* (halk) kelimesinin *populare* (akın düzenlemek) fiilinden türetilmesi gibi olgular vatandaşlık-askerlik arasındaki bağın zihinsel temellerini göstermektedir. Bk. Momigliano, 2005: 174; Lewis, Short, "Populor", 1891: 1399; Harvey, Baldi, 2002: 153-158. Ayrıca Iuv. XVI.15; 43-50'de muvazzaf askerlerin davalarının askeri bir mahkemede görüldüğünü, bu mahkemelerin sivil olanlara göre daha hızlı ve daha adil kararlar vererek güçsüzü koruduğunu ve askerlere babaları hayattayken vasiyet yazma hakkı tanınması gibi bilgilerden askerliğin silahaltındaki vatandaşlara sosyal avantajlar sağladığı anlaşılmaktadır.

[47] İÖ II. yüzyıldan itibaren *latifundia* adı verilen köleci büyük çiftliklerin sayısının arttığı anlaşılmaktadır. *Latifundia*larda, ağırlıklı olarak, kitlesel tüketime yönelik tahıl üretimi yerine uzmanlık gerektiren ve ticari getirisi yüksek bağcılık, zeytincilik, hayvancılık gibi alanlara yönelik tarımsal faaliyetin yürütüldüğü düşünülebilir. Cato, agr. I.7'de maddi getirisine göre üreticilik türlerini sıralarken hububat tarlasını (campus frumentarius) dokuz tür arasından altıncı sırada zikreder. Bk. Hopkins, 1978: 48-56. Büyük çiftliklerdeki üretimin boyutları ve ticarette kurdukları

sahiplerinin kanunsuz şekilde ellerinde tuttukları devlet arazilerinin (ager publicus) toprak komisyonu tarafından tespit edilmesi ve bu arazilerin hisseler halinde ihtiyaç sahibi vatandaşlara dağıtılmasını öngörüyordu[48]. Toprak reformuyla küçük çiftçilere devlet arazisinden belirli hisseler verilerek bu kesimin tekrar üretici konumuna yükseltilmesi amaçlanırken, aynı zamanda kendilerini donatabilecek şekilde orduya katılmalarıyla *centuria* meclisinde varlık gösterebilecekleri umuluyordu[49]. Tiberius Gracchus'un öldürülmesinden sonra İÖ 123'te *populares* hareketinin lideri konumuna yükselen Gaius Gracchus, ağabeyinin reform programını Roma siyasi dengelerini gözeterek tekrar yapılandırdı. O, *plebs rustica*, *plebs urbana* ve *equites*i *senatus* oligarşisine karşı çeşitli vaatler ve imtiyazlarla yanına çekti[50]. Ayrıca, onun liderliğindeki *populares* hareketinin reform programında yüksek magistratların haksız icraatlarına karşı çeşitli yaptırımların uygulanmasına yönelik yasalar yer aldı. Reform programının nihai hedefi ise –yukarıda işaret edildiği üzere– küçük çiftçilerin sosyoekonomik seviyesini yükselterek orduda kendilerini teçhiz edebilmelerini sağlamak ve bu yolla küçük çiftçileri ve mülksüzleşen vatandaşları tekrar Roma siyasetinin bir parçası haline getirmekti[51].

Orduya alımda asgari zenginlik şartının düşürülmesi teoride asker sayısını belirli bir düzeyde tutmaya yarasa da bu yolla orduya alınan *assiduus* askerlerinin geleneksel normlar gereği kendi teçhizatlarını sağlamayabilmesi ekonomik açıdan mümkün görünmüyordu[52]. Bu nedenle askerlerin giyimleri ve teçhizatları, bedeli daha sonra maaşlarından (stipendium) kesilmek üzere devlet tarafından

hâkimiyetin amphora buluntuları üzerinden değerlendirilmmesi için bk.Peacock, Williams, 1986, 60vd; Peacock, 1982: 129-135; 152-159.

[48] Reform programı için bk. App. civ. I.9; Liv. Per. LVIII.1; Mommsen, 1863: 90; Badian, 1972: 682vd; Stockton, 1979: 40-60; Gözlü, 2019: 3237-3248.

[49] Tiberius Gracchus'un t*ribunus*luğundaki tutumu reform programının idealinin bu yönde olduğunu doğrular niteliktedir. Nitekim Tiberius Gracchus, toprak yasasını veto eden *tribunus plebis* M. Octavius'un halk davasına (populi causa) hizmetten kaçındığı gerekçesiyle azledilmesi (Plut. Tib. Gracch. XV.3-5) ve III. Attalos'un vasiyetinde Roma halkını varis göstermesinden (Flor. epit. I.35) yola çıkarak vasiyet üzerinde tasarufta bulunacak mercinin halk meclisi olduğu düşüncesiyle hareket etmesi gibi örnekler Tiberius Gracchus'un reform hareketinin "ideolojik" yönünü göstermektedir. Plut. C. Gracch. V.3; Oros. hist. V.8.4; Stockton, 1979: 70vd; Kaya, 2019: 311-316; Demir, 2021: 120vd.

[50] Gaius Gracchus'un izlediği yöntemler hakkında bk. Plut. C. Gracch. IV-VI; Aur. Vict. Vir. ill. LXV; Badian, 1972, 730; Rowland, 1965: 361-373; Stockton, 1979: 114vd; Lintott, 2006: 77-86.

[51] App. civ. I.9; Brunt, 2001: 76. Sall. Iug. XLI.10'da Tiberius Gracchus'tan "Nam ubi primum ex nobilitate reperti sunt, qui veram gloriam iniustae potentiae anteponerent…" (Nobilitas arasından gerçek şanı haksız gücün önüne koyan birisi ortaya çıktığında toplumu harekete geçirdi) şeklinde bahseder. Diod. XXXIV-XXXV.25; Dion. Hal. II.113; Mommsen, 1863: 119vd; Badian, 1972: 677vd; Hopkins, 1978: 58vd; Stockton, 1979: 180; Lintott, 2006: 78.

[52] Gabba, 1976: 9-10.

verildi[53]. Ancak Gaius Gracchus, *tribunus*luğu döneminde çıkardığı bir yasayla bu askerlere sağlanacak donanımın tamamiyle hazineden karşılanmasını ve 17 yaş altındakilerin orduya alınmamasını yasalaştırdı. Bu açıdan bakıldığında, Gracchus reform hareketinin gündeminde vatandaşların maddi imkanlarını uzun vadede geliştirmenin yanında askerlikle ilgili güncel sorunları çözüme kavuşturmak da vardır[54]. Zira en genelde Gracchusların öncülüğündeki toprak reformunun da belirli bir başarıya ulaştığı, İÖ 124 yılı *census*unda, İÖ 130 yılı *census*unda kayıtlı vatandaş sayısına göre yaklaşık %25'lik artış gerçekleşmesinden hareketle anlaşılabilir[55]. Bununla birlikte Gaius Gracchus ve takipçilerinin öldürülmesinin ardından *senatus* oligarşisinin mutlak hakimiyetinin kurulduğu zaman zarfında Roma halkının elde ettiği hukuki ve maddi kazanımların kaybedildiği de görülmektedir[56]. Bu açıdan bakıldığında Marius'un İÖ 107'den itibaren uyguladığı ordu reformunun, Gracchusların kapsamlı reform programının *senatus* oligarşisince göz ardı edilmesinin zorunlu sonucu olduğu ileri sürülebilir[57].

Marius'un İlk *Consul*luğu

Taşralı *equester* bir ailenin ferdi olan Gaius Marius'un Roma'daki siyasi kariyeri İÖ 119'da *tribunus plebis* seçildiğinde başlamıştır[58]. Marius *tribunus*luğu süresindeki iki icraatıyla, daha kariyerinin başında *populares* geleneğinden bir siyasetçi olduğunu göstermiştir[59]. *Tribunus plebis*lik görevinin ardından İÖ

[53] Polyb. VI. 39.14'te askerlerin maaşlarından kesinti yapıldığını anlatmaktadır. *Stipendium* ilk defa İÖ 396'da Veii Savaşı sırasında askerleri aralıksız cephede tutmak için verilmiştir. Bk. Liv. V.7. 5.
[54] Plut. C. Gracch. V.1; Stockton, 1979: 137.
[55] Gabba, 1976: 10'da *census*a kayıtlanma sınırının 4.000 astan 1.500 asa indirilmesiyle bu artışın gerçekleştiği kanısındadır. Bununla birlikte Brunt, 2001: 78'de sayıdaki artışta toprak reformunun etkisinin bulunduğunu belirtir. Nitekim Livius (Per. LI.) İÖ 140 yılı için *census*a kayıtlı vatandaş sayısını 328.442 olarak verirken İÖ 135 yılı için (Liv. Per. LVI.5) verdiği sayı 317.933; İÖ 130 yılı içinse (Liv.Per.LIX.7) 318.823'tür. Gracchus reformları sonrası bu sayı İÖ 124'te 394.736'dır.
[56] Gracchus sonrası ve Marius öncesi döneme dair genel bir değerlendirme için bk. Mommsen, 1863: 131vd.
[57] Last, 1932: 63'te *census*taki asgari sınırın tedrici düşünün *proletarius*ların askere alınmasının bir başka yolu olduğunu Marius'un bunu gizlemeden gerçekleştirdiğini belirtir. Ayrıca bk. Gabba, 1976:12.
[58] *Tribunus plebis*likten önceki kariyeri için bk. Plut. Mar. I-III; Diod. XXXIV-XXXV. 38; Weynand 1935: 1369; Carney 1961: 8 -18vd; Evans 1995: 22-42, Demir, Aydoğan Demir, 2022: 106-115.
[59] Bu dönemdeki icraatları için bk. Plut. Mar. IV.1-4; Cic. leg. III.38; Scullard 2011: 37vd; Evans, 1995: 43-51; Last 1932: 94.

115'te *praetor* seçilmiş, İÖ 113 yılına değin bulunacağı Hispania Ulterior Eyaletinde başarılı geçen görevi süresince komuta becerilerini sergilemiştir[60].

Numidia tahtında hak iddiasında bulunarak Roma ile yapılan mevcut anlaşma hilafına diğer hak sahiplerine saldıran prens Iugurtha'nın Kuzey Afrika'da başlattığı ve İÖ 112-105 arasında toplam yedi yıl süren savaş[61], Marius'un kariyerinin dönüm noktasıdır. *Senatus* çevresinden kişilerle dostluğu bulunan Iugurtha'nın bu bağlantılarını kullanarak kendisinin sonunu getirecek yaptırımları engelleyebilmesi, savaşın uzamasının en önemli sebebidir.

Iugurtha'nın, rakibi Adrebal'in yönetimindeki Cirte'yi İÖ 112'de ele geçirmesiyle şehirde bulunan Romalı ve İtalyan tüccarları katletmesi halk arasında büyük bir tepki uyandırdı. Olayın ardından halkın ve Kuzey Afrika'da bağlantıları bulunan *equites*in tepkisinden çekinen *senatus*, Iugurtha'ya karşı *consul* L. Capurnius Bestia idaresinde bir ordu gönderdi[62]. Bir dizi muharebe sonunda M. Aemilius Scarus başkanlığında *senatus* tarafından gönderilen heyet, Iugurtha ile hafif koşulları bulanan bir antlaşma yaptı. Iugurta ile yapılan şaibeli antlaşma halkta rahatsızlık yarattı. Senatörlerin ve *consul*un rüşvet aldığını düşünen halkın öfkesini *tribunus plebis* C. Memmius İÖ 111'de bir yasa ile dışa vurdu. Bu yasanın hükümleri uyarınca Iugurtha, rüşvet verdiği senatörleri açıklamak üzere Roma'da halk meclisi önüne çıkartıldı. Ancak Iugurtha'nın ifadesi, yine yozlaşmış siyasetçilerden biri olan *tribunus plebis* C. Baebius tarafından engellendi. Halk meclisi ve temsilcilerinin yabancı bir hükümdar ve rüşvete bulaşmış siyasetçiler tarafından aşağılanması, halkın kendi seslerini dile getirecek karizmatik bir lidere duyduğu ihtiyacı hat safhaya taşımıştır[63].

Gaius Marius, İÖ 109 yılı *consul*ü Q. Caecilius Metellus'un *legatus*u olarak Numidia Savaşı'na dahil oldu. O, görevi sırasında temkinli komutanının aksine atik ve cüretkar bir tutum benimseyerek Kuzey Afrika'da bulunan *equites*in ve İtalyanların takdirini kazandı. Marius'un savaş sırasında kazandığı

[60] *Praetor* seçilmesi ve İspanya'daki görevi hakkında bk. Plut. Mar. V.2-VI.1; Evans, 1995: 63-69; Carney, 1961: 22vd; Demir, Aydoğan Demir, 2022: 111vd.

[61] Numidia Krallığı'nda ortaya çıkan taht mücadelesi ve Roma'nın hakemliği hakkında bk. Sall. Iug. X- XVI; XX-XXV. Sallustius'un Bellum Iugurtinum eseri üzerine kapsamlı bir değerlendirme için bk. Boyana, 2018: 335-356.

[62] Sall. Iug. XXVI-XXVII. Diod. XXXIV-XXXV.31.

[63] Iugurtha'nın İÖ 111'de Roma'ya ifade vermek üzere çağrılması hakkında bk. Sall. Iug. XXX-XXXIV; Liv. Per. LXIV. *Proconsul* sıfatıyla Numidia'da bulunan Sp. Albinus'un İÖ 109'da komutasındaki ordunun aldığı yenilgiler üzerine *populares* tekrar harekete geçmiştir. Sp. Albinus'la beraber Iugurta'dan rüşvet aldığı düşünülen senatörler L. Calpirinus Bestia, L. Opimus ve C. Sulpicius Galba, *tribunus plebis* C. Mamilius Limetanus'un çıkardığı yasa uyarınca bir *equites* jürisi tarafından yargılanarak sürgüne çıkarılmıştır. Bk. Cic. Brut. 128; Sall. Iug. XL.1-4; Broughton, 1951: 544, 546; Boyana, 2018: 345vd.

başarı ve ünü kıskanan komutanı Metellus, onun İÖ 107 yılı *consul* adaylığını engellemeye çalıştı[64]. Bir *novus homo* ("yeni insan") olan Marius, *nobilitas*ın önde gelen ailelerinden birine mensup komutanının muhalefetine rağmen *consul* seçilmeyi başardı. Bu başarıda, Marius'un kariyerinin başından itibaren gösterdiği ve sınırlarını Gracchusların belirlediği halkçı siyasi konumunun ve *senatus* oligarşisinin yozlaşmışlığının yarattığı güncel siyasi konjonktürün payı vardı.

Bir *novus homo*nun, *nobilitas*ın engellemesine rağmen *consul* seçilebilmesi Roma Cumhuriyeti'nde sık rastlanan bir durum değildir[65]. Nüfuz sahibi ailelere mensubiyetin veya bu ailelerin desteğini almanın adaylara siyasi kariyerlerinde belirli bir oranda avantaj sağladığı bir gerçektir[66]. Ancak geleneksel siyasi düzen içinde soy bağından kaynaklanan "toplumsal önceliğin", *plebs* hak mücadelesi ve onun mirasçısı *populares* partisinin kazanımlarıyla Cumhuriyet tarihi boyunca giderek etkisizleştirildiği düşünülebilir. Nitekim Gracchuslarla beraber *populi causa* ve *populi salus* gibi kavramlara dayanan uygulamaların *populares* siyasetiyle halk kitlelerinin harekete geçirilmesindeki etkisi ve *equites*in *senatus* karşısında taraf haline gelmesi Geç Dönem Roma siyasetine yön vermiştir[67]. Marius da "zamanın ruhunu" meydana getiren bu olgularla *populares* hareketi kapsamında siyasi konumunu belirginleştirmiş ve o, bir *nobilis*in (tek. aristokrat) engellemesine rağmen bir *novus homo* olarak İÖ 107'de *consul* seçilmiştir[68]. Dolayısıyla Numidia Savaşı sırasında kazandığı başarılarla edindiği halk desteği ve halkın savaş esnasında *senatus*un gösterdiği

[64] Komutanı Mettelus ile ilişkileri hakkında Sall. Iug. LXIV.1-6; Plut. Mar. VIII.1-4. İÖ 107 yılı *consul*luk seçimi için bk. Sall. Iug. LXXIII.1-7; Cic. off. III.79; Boyana, 2018: 348; Demir, Aydoğan Demir, 2022: 110vd.

[65] Roma siyasi düzeninde *novus homo*nun (çoğ. *novi homines*) yeri için bk. Cic. Verr. II.5.181-182; Gelzer, 1969: 34vd; Strasburger, 1936: 1223-1228; Wiseman, 1971: 107vd; Scullard, 2011: 331 dn. 9; Marius'un bir *novus homo* olarak *senatus* oligarşisi karşındaki konumu üzerine bk. Yakobson, 2014: 283-300.

[66] *Amicitia* (dostluk) ve *clientela* (yanaşmalık) Roma siyasi hayatında siyasi ittifak kurmada araçsallaştırılan iki ilişki türüdür. Bk. Brunt, 1988: 39. *Clientela*'nın Roma siyasi hayatında vatandaşlar, *novus homo* siyasetçiler ve *nobilitas* arasında en çok kullanılan ilişki türü olduğu açıktır. Genel hatlarıyla *patronus – cliens* ilişkisi için bk.Gelzer, 1969: 139; Valsan, 2007: 51; Hellegouarc'h, 1963: 32vd; Verboven, 2002: 49vd; Gruen, 1994: viii-ix; Brunt, 1988: 382-442; Wallace-Hadrill, 1989: 68vd; Drummond, 1989: 100vd; Karahan, 2020: 527-546; Demir, 2021: 16-23.

[67] Gracchusların *populares* siyaseti üzerindeki etkisi için bk. Meier, 1965: 552vd; Meier, 1966: 129vd. *Equites*in *senatus* karşıtı siyasetin odağı haline gelmesi hakkında bk. Hill, 1952: 88vd.

[68] Sall. Iug. LXXIII.6 Marius'un destekçilerinin zanaatkârlar (opifices) ve çiftçilerden (agrestes) oluştuğunu belirtir. Ayrıca Marius Iugurtha Savaşı boyunca atlı sınıf mensuplarının (equester) desteğini kazanmıştı. Bk. Sall. Iug. LXV.4; Vell. II.11.2; Hill, 1952:121 vd; Bicknell, 1969: 345; Carney, 1961: 25 vd; Badian, 1962: 214 vd; Evans, 1995: 88 vd; Lintott, 2006: 90.

acizliğe ve *nobilitas*ın bulaştığı yolsuzluğa tepkisi Marius'u *consul*luğa taşıyan etkenlerdir[69]. Nitekim Marius'un seçim vaatleri arasında bir an önce savaşı sona erdirmek ve Iugurtha'yı aşağıladığı Roma halkının huzuruna çıkarmak da vardır[70].

Halkın Marius'a desteğinden çekinen *senatus, proconsul* Mettelus'un komutanlık yetkisini uzatarak Marius'un Afrika'daki savaşın komutasını elde etmesini engellemeye çalıştı. Ancak *senatus* oligarşisinin bu hamlesi *tribunus plebis* T. Manlius Mancinus'un yasasıyla boşa düşürüldü. İlgili yasa, *consul* ve *proconsul*lerin yetkilendirme konusundaki *senatus* otoritesini siyaseten tartışmalı hale getirdiğinden farklı bir konuma sahiptir. Halihazırda Marius ve halkçı *tribunus plebis* T. Manlius Mancinus'un bu meydan okumasını mümkün kılan da *senatus* oligarşisinin bu dönemde içinde bulunduğu yolsuzluk ve yönetim krizidir. Roma'nın büyük kayıplar verdiği II. Kartaca Savaşı sırasında İÖ 210'da P. Cornelius Scipio'nun (Africanus), *senatus*un olumsuz tutumuna rağmen henüz magistratlık yapmadan doğrudan *centuria* meclisinin kararıyla İspanya *proconsul*luğuna atanması oligarşik otoritenin direncinin kriz durumlarında halk tarafından aşılmasının ilk örneğini teşkil etti[71]. İÖ 147'de Scipio Aemilianus, Kartaca fatihi ünvanını almak için *senatus*un atamasını beklemeden halkoyuyla Afrika'daki savaşın komutanlığını alması da yine benzer bir örnektir[72]. Gaius Gracchus'un tüm devrimci tutumuna rağmen devlet yönetiminde en ehil makam olarak tanıdığı *senatus*un otoritesine, onunla aynı siyasi geleneğe mensup Marius, Mancinus'un yasasıyla karşı çıktı[73]. Bu şekilde Marius, askeri başarılarının halk nezdinde yarattığı popülarite ile halk meclisinin kararlarını kendi siyasi ikbali için kullanan karizmatik liderler arasına katıldı[74].

Sonuç itibarıyla Marius'un, kendisini iktidara taşıyan halk desteğini elde etmesinde, onun askeri becerilerinin ve Iugurtha Savaşı sırasında *senatus* oligarşisinin içinde bulunduğu durumun etkili olduğu inkar edilemez. Bunun yanında *senatus*un ilgili dönemde Gracchus reformlarını ortadan kaldırmaya

[69] *Consul*luk seçimi için bk. Sall. Iug. LXXIII.1-7; Cic. off. III.79; Boyana, 2018: 348.
[70] Sall. Iug. LXIV.5; Vell. II. 11.2; Plut. Mar. VIII.5; Cic. off. III.79.
[71] Liv. XXVI.18-19; App. His. XVIII. *Imperium* ve *provincia* hakkında bk. Kaya, 2005: 12-13; Taşdöner, 2017: 49-85.
[72] Liv. Per. L.11-12; App. Pun. CXII. Astin, 1967: 67.
[73] Gaius Gracchus'un eyaletlere *consul* atanmasıyla ilgili yasasından önce eyaletlere *consul* tayini, seçimlerin ardından *senatus* tarafından kura ile yapılıyordu. Gaius Gracchus *consul*ların görev yapacakları eyaletlerin seçimlerden önce ilan edilmesini ve bu eyaletlerin *senatus* tarafından belirlenmesini kapsayan bir düzenlemeyi yasalaştırmıştır. Bunun için bk. Cic. Prov. 3 ve 17; Taşdöner, 2017: 60-61; Lintott, 2006: 79-80; Badian, "Provincia/Province", 1999: 1265; Stockton, 1979: 129-131.
[74] Lintott, 2006: 91.

yönelik tutumu ile başarısız ve rüşvete bulaşmış senatörlerin varlığı da kitlelerin *popularis* bir lider beklentisini artırdı. Bu bakımlardan Marius'un komuta becerisinin yanında kariyerinin başlangıcından itibaren *populares* hareketinin mensubu olması, halk davasına ve halk yararına hareket ettiği kanısını oligarşik yönetime tepkili vatandaşlar arasında uyandırdı[75]. Marius, bu vesileyle kitlelerin kendisine yönelik desteğini kariyerinin sonuna değin elinde tutabildi[76].

Reform ve *Populares*

Marius, Roma'nın İÖ II. yüzyılda karşılaştığı kendini donatabilen vatandaş asker bulma güçlüğüyle yetişkinliğe henüz adım attığı dönemde karşılaşmıştı. Zira o, İÖ 134'te Scipio Aemilianus'un komutası altında İspanya'da süvari olarak görev yaparken, komutanı Scipio ise asker celbinde yaşanan güçlüğü *clien*sleri ve gönüllüler ile telafi etmeye çalışıyordu[77]. Bununla birlikte Marius'un kariyerinin ilerleyen safhalarında asker celbiyle ilgili bir sorunla karşılaştığına dair bilgi mevcut değildir. Ancak asker celbinde yaşanan sorunun çözümüne öncelik veren Gracchus hareketinin İÖ 133-121 yıllarındaki varlığından hareketle Marius'un *consul*luğu öncesindeki dönemde de bu konunun Roma siyasetinin gündeminde olduğunu düşünmek mümkündür.

İÖ 109'a gelindiğinde Numidia Savaşı'nın komutasına getirilen Q. Mettelus, ordunun içinde bulunduğu disiplinsizliğe karşı asker toplamaya karar vermiş olsa da bu konuda zorluklarla karşılaştı[78]. İÖ 107'de ise Marius, *consul* seçildikten sonra Afrika'daki savaşın komutasını bir *plebiscitium* ile aldı ve asker celbi için çalışmalara başladı. Onun, bu çalışma kapsamında asker celbini gönüllülük esasına dayandırması, ganimet ve şan elde etme düşüncesindeki

[75] Marius'un daha kariyerinin başında halkla kurduğu bağın temelinde askeri becerilerinin bulunduğunu, Sallustius, (Iug. LXIII.4) İÖ 134'de Numantia'daki başarılı askerlik hizmetinin halkın Marius'a beslediği sevginin kaynağını meydana getirdiğini, bu nedenle onun askeri tribunlük (tribunus militum) görevine İÖ 130'da oy birliğiyle seçildiğini belirtmesinden anlamak mümkündür. Marius'un İÖ 107'de vatandaşlara hitabında *nobilitas*ı kibirlilikle nitelemesi ve kendisinin zorluklarla geçen hayatını *nobilitas*ın karşısında konumlandırması (Iug. LXXXV; Plut. Mar. IX.3-4), halkı ajite etmesi açısından *populares* siyaset tarzına uygundur. Ayrıca bk. Yakobson, 2014: 283vd.

[76] İÖ 88'de consul Sulla yerine VI. Mithradates'e karşı savaşı yürütmek üzere halk *tribunus*u Sulpicius'un halk oylamasıyla kendisine komutanlık yetkisi veren yasanın kabul edilmesinde (Plut. Mar. XXXV.4, Sull. VIII.4; Liv. Per. LXXVII.1;Vell. II.18.5-6; Val. Max. IX.7m.1; Oros. hist. V.19.3) önemli bir kitlesel desteği arkasına aldığı düşünülebilir. Hatta Caesar'ın kariyerinin erken dönemlerinde Marius'un hatırasını ön plana çıkarmasının nedeni - halasının eşi olması nedeniyle – onunla sahip olduğu akrabalık bağını vurgulayarak kitleler arasında saygınlık elde etmeye çalışmaktı. Bk. Goldsworthy, 2006: 99 [2014: 106].

[77] App. His. LXXXIV; Gabba, 1976: 11.

[78] Sall. Iug. XLIII.

proletarius vatandaşların çoğunluğunu oluşturduğu kitlelerin orduya katılmalarına olanak sağladı[79].

Marius'un *proletarius* kesiminden asker toplaması eskiçağ kaynaklarında farklı nedenlerle açıklanır. Ordu reformunun arkasındaki nedenlere dair farklı görüşlere yer veren Sallustius (Iug. LXXXVI.3), bu reformun kimileri için iyi adam yokluğundan kaynaklandığını (inopia bonorum) kimilerine göre de Marius'un *consul*luk seçiminde kendisini destekleyenlere minnetinden (per ambitionem consulis memorabant) kaynaklandığını belirtir. Plutarkhos (Mar. IX.1-4), Iulius Exsuperantius (VI-XIII), Valerius Maximus (II.3.1) ise *proletarii*nin orduya alınmasını *senatus*a karşı yürütülen kampanyanın bir parçası, Marius destekçilerine istihdam sağlama ve *nobilitas*a karşı bir güç yaratma arzusu olarak görür[80]. Nitekim Sallustius'un, muhtaç durumda bulunan ve bu nedenle kendilerine verilecek her şeye razı olan yoksul kesimin desteğini almayı siyasi açıdan kullanışlı kabul etmesi de onun diğer eskiçağ yazarlarıyla benzer fikirleri paylaştığını gösterir[81].

Marius'un vatandaşları orduya katılmaya çağırdığı konuşması, *plebs*in celbe itibar etmeyerek Marius'un başarısız olacağına yönelik *senatus* beklentisini[82] boşa çıkarmada etkili oldu. *Contio*daki[83] halka hitabında (Sall. Iug. LXXXV.1-50) Marius, *nobilitas*ın yönetimdeki yetersizliğini, kendisinin zorlu yaşamını ve halktan biri olduğunu vurguladı. Halkı orduya katılmaya ve vatana hizmete çağırarak, orduya katılacakların kibirli komutanlardan korkmamaları gerektiğini, zira kendisinin onlarla cephede bulunacağını ve onlara saygılı davranacağını belirtti. Marius'un konuşmasında halktan biri olduğunu, kendi yeteneği (*meritas*) ile yükseldiğini ve kibirli soylulara karşı halkın yanında olacağını vurgulaması gibi hususlar, halkçı siyasetin temel unsuru niteliğindeki

[79] Gabba, 1976: 16vd. İÖ 107'deki celp gönüllük esasına dayanıyordu ve *proletarius* haline gelen taşralı *plebs*ler çoğunluktaydı.

[80] Ayrıca Plutarkhos (Mar. IX.1) bunu yasanın ve geleneğin dışında (παρὰ τὸν νόμον καὶ τὴν συνήθειαν) bir uygulama olarak niteler.

[81] Sall. Iug. LXXXVI. 3. Bununla birlikte Flor. epit. I.36.13'te Marius'un yoksul kesimi orduya katmasını kendisi gibi nesebi meçhul (obscuritate generi sui) bir adamın yapabileceği bir iş olarak değerlendirirken, genel hatlarıyla bu konuyu ordunun asker ihtiyacını karşılamaya yönelik bir uygulama gibi gördüğü anlaşılmaktadır.

[82] Sall. Iug. LXXXIV.3-5.

[83] *Contio* (*conventio*; bir araya gelmek, toplanmak) *centuria* ve *tribus* meclislerinin oturumlarından önce *consul*lerin, *tribunus*ların, diğer magistratların hatta bazen resmi görevi bulunmayan kişilerin (persona privata) halkı oylanacak yasalar ve alınacak kararlar hakkında bilgilendirdiği bazen soru cevap şeklinde ilerleyen; bazense hatiplerin belagat sanatını icra etmelerinin yanında dinleyicilerin hatiple etkileşime geçebildikleri toplantılardır. Bk. Q. Cic. Pet. XIII.51; Cic. Att. I.16.11; Cic. Flacc. 15-16; Fest. 30.4; Taylor, 1966: 1-15; Morstein-Marx, 2004: 5-23; Millar, 1986: 8; Millar, 1998: 13vd; Brunt, 1966: 24; Mouritsen, 2004: 39vd.

*nobilitas*a karşı kitlelerin harekete geçirilmesi olgusuna hizmet eder niteliktedir. Bu açıdan bakıldığında ordu reformunun fikri zemininin *populares* ile ilişkili olduğu düşünülebilir[84].

Marius, üç yıl boyunca süren savaş sonucunda, İÖ 105'te Numidia kralı Iugurtha'yı yakalayıp bölgede sükûneti tesis etti ve henüz Afrika'dayken İÖ 104 yılı için *consul* seçildi[85]. Marius'un Roma'dan uzaktayken *consul* seçilmesi, İÖ 113'ten itibaren Roma üzerinde tehdit oluşturan Cimberler ve Teutonları bertaraf edebilecek yegane kişi olduğuna dair halkın inancından kaynaklandı[86]. Gallia'da bulunduğu İÖ 104-100 yıllarında beş defa tekrar *consul* seçilmesi ise halkın ona olan desteğini göstermesi bakımından önemlidir[87]. İÖ IV. yüzyıl *plebs* reform hareketine mensup siyasetçiler tarafından sıklıkla uygulanan *iteratio*ya (tekrar göreve gelme)[88], *senatus*un devlet yönetiminde tam hakim konumda olduğu İÖ III. yüzyıl ve II. yüzyılın ilk yarısında sık rastlanmaz. İÖ 342'de bir kişinin on yıl içinde aynı göreve seçilmesini engelleyen ve doğası itibarıyla oligarşinin devlet görevlerini kendi arasında bölüşmesine yarayan Lex Genucia'ya[89] rağmen bu yasa olağanüstü koşullarda aşılmıştır[90]. Bununla birlikte, İÖ II. yüzyılda yaşanan sosyoekonomik krize karşı bir toprak reformu programını uygulamaya koyan Tiberius Gracchus, ikinci defa halk *tribunus*u seçilmek isteğinde ilgili yasaya karşı geldiği ve tiranlık hevesine kapıldığı ileri sürülerek ölümüne yol açan olaylar oligarşi tarafından kışkırtıldı[91]. Bir yıl gibi bir sürenin, halkçı reformcuların programlarını hayata geçirebilmesi için yetersizliği aşikar iken İÖ 130'da C. Papirius Carbo, halk *tribunus*larının tekrar seçilebilme haklarını

[84] Yakobson, 2014: 293vd; Morstein-Marx, 2004: 266; Boyana, 2018: 349.

[85] Iugurtha'nın yakalanışı için bk. Sall. Iug. CII-CXII; Plut. Mar. X; Sull. III.

[86] Cimberler ve Teutonlar ve bağlaşıkları tarafından yenilgiye uğratılan *consul*lar şunlardır: İÖ 113'te Illyricum'da *consul* Carbo, İÖ 109'da *consul* M. Junius Silanus Gallia Transalpina'da, İÖ 107'de *consul* L. Cassius Longinus Gallia'da, İÖ 105'te Gallia'da *consul* Mallius Maximus ve *proconsul* Q. Servilius Caepio. Bk. Gran. Lic. XXXIII; Plut. Mar. XVI.5, Liv. Per. LXV, Vell. II.12.2, Diod. XXXIV-XXXV.37; Evans, 1995: 96.

[87] Plut. Mar. XII.1. Gallia'nın *consul*uk eyaleti olarak tanınması nedeniyle (Evans, 1995: 99, dn. 90) ordularının kumandasının *populares*in denetiminden çıkma ihtimali bulunmaktadır. Plut. Mar. XIV.7'de Marius'un dördüncü defa *consul* olmak istememesine rağmen, İÖ 103 yılı *tribunus plebis*i halkçı siyasetçi L. Appuleius Saturninus tarafından zor durumda ülkesini zor bırakıp ihanet içinde olacağı iddiasıyla ikna edilmiştir. Bk. Liv. Per. LXVII.6.

[88] Cornell, 2006: 344vd.

[89] Liv. VII. 42.2.

[90] İÖ IV. yüzyıln ikinci yarısından itibaren meydana gelen Latin ve Samnit Savaşları onyıl kuralının askıya alınmasına yol açtı. Q. Publilius Philo İÖ 339-315 yıllarında dört defa, M. Valerius Corvus İÖ 348-299 (yasadan sonra İÖ 335, 300, 299 yılları) altı defa, L. Papirius Cursor İÖ 326- 313 beş defa, Q. Fabius Maxius Rullianus İÖ 322-295 beş defa, P. Decius Mus İÖ 312-295 dört defa *consul* seçilmişlerdir. Bk. Broughton, 1951: 137-159.

[91] Plut. Tib. Gracch. XVI; App. Civ. I.13; Demir, 2021 121-122.

tanıyan bir tasarıyı gündeme getirdi. Yasa teklifinin *senatus* oligarşisince şiddetle reddedildiği anlaşılsa[92] da Gaius Gracchus'un İÖ 122'de ikinci defa *tribunus plebis* seçilmesinden ve İÖ 121 yılı için seçimlere girmesinden Lex Genucia'nın *de facto* aşıldığı görülmektedir[93]. İÖ II. yüzyıl boyunca *consul*luk makamına on yıl içinde tekrar seçilen kişiler bulunmakla beraber müteakip yıllarda seçilen yoktur. Marius'un bu haliyle *plebs* mücadele geleneğinin ve *populares* siyasetinin İÖ IV. yüzyılda sıklıkla başvurduğu *iteratio*yu tekrar canlandırdığı söylenebilir[94].

Marius'un, Cimber–Teuton Savaşları'nda *proletarius* kesiminden gönüllüleri ordusuna katmaya devam ettiği ve taktiksel yenilikler getirdiği anlaşılmaktadır[95]. Cermen kabilelerine karşı kurulan orduya gönüllü-*proletarius*ların katılımı bir önceki celbe göre daha fazladır. Bunun nedeni, Marius'un Afrika'da savaşmış *veteranus*larına vaat ettiği arazilerin, İÖ 103'te *popularis* halk tribunusu L. Appuleius Saturninus tarafından dağıtılmasının çoğunluğu muhtaç durumdaki gönüllüleri teşvik etmesidir[96]. Marius'un Cimber ve Teutonlara karşı kazandığı İÖ 102'deki Aqua Sextiae ve İÖ 101'deki Vercellae muharebeleri, Roma üzerindeki bu büyük tehdidi ortadan kaldırdı[97]. Marius'un Numidia Savaşı'nda denediği *cohors* taktik birliklerinin, Cimber Savaşları sırasında yaygınlık kazandığı ve reformların bu savaşlardaki başarıyla birlikte sağlam bir zemine oturduğu varsayılabilir[98]. Bu bakımdan Cimber

---

[92] Liv. Per. LIX.11-12; Cic. Lael. 96'da bu yasanın Aemlianus Scipio'nun muhalefeti nedeniyle kabul edilmediğini belirtmektedir.

[93] Gaius Gracchus'un *iteratio*su ve reformları Vell. II.6.4'te krallık emeline işaret gibi görülür (regalis potentiae adsumpsisse).

[94] Maius'un Gallia cephesi komutasını almadan önce yaşanan olaylar onun arka arkaya *consul* seçilebilmesini sağlayan koşulları yarattı. İÖ 105'te Gallia'da Cimberlere karşı görevlendilen *consul* Cn. Mallius Maximus ve *proconsul* Q. Servilius Caepio arasında ortaya çıkan anlaşmazlık sonucu yönetimlerindeki orduların sevk ve idaresinde aksaklık meydana gelmiş, Arausio'da büyük bir bozgun yaşanmıştır. Bu nedenle orduların tek bir kişi tarafından idare edilmesinin gerekliliğinin halk tarafından benimsendiği düşünülebilir. Bk Greenidge, Clay:1960:83-84; Evans, 1995:100-101

[95] Val. Max. II. 3.1-2; Plut. Mar. XIII; Frontin. Strat. IV.1.7; Plin. nat. X.16. Roma ordusunda taktik açıdan yapılan reformların –cohors birliklerinin ihdası gibi- Marius öncesine uzanan kökleri olduğu üzerine bk. Bell, 1965: 416-417.

[96] Aur. Vict. Vir. ill. LXXIII.1'de Marius'un her bir *veteranus*una Afrika'da 100 *iugerum* (259.000 m^2, yklş 259 dönüm) büyüklüğünde arazinin tahsisine yönelik bir yasanın Saturninus tarafından çıkarıldığını belirtir. Gabba, 1976: 17.

[97] Plut. Mar. XV.-XXVII; Flor. epit. I. 38; Liv. Per. LXVII-LXVIII.

[98] Gabba, 1976: 13'te Gell. XVI.10.11 ve Ps. Quint. decl. III.5'teki kayıtlarda yer alan Marius'un ordu reformunun Cimber-Teuton Savaşları'nda başladığı iddialarını reformların bu dönemde etkili olduğu düşüncesiyle yorumlamaktadır. Nitekim Val. Max. II. 3.2'de Cimberlere karşı savaşan P. Rutilius'un askerlerini gladyatörle eğittiğini belirtirken Frontin. Strat. IV.2.2'de Marius'un bu

Savaşları, Marius'un ordu reformlarına tam işlerlik kazandırdığı kadar aynı zamanda onun, Roma Cumhuriyet tarihinde eşine rastlanmayan bir halk desteğiyle *consul*luk makamına arka arkaya seçilebilmesini sağladı.

Marius'un karizmatik liderliği Cimber Savaşları'nda tahkim edilirken başta Saturninus olmak üzere halk *tribunus*larının İÖ 104-100 döneminde çıkardığı çeşitli yasalar da Roma siyasetinin gündemini belirledi. *Populares* geleneğini yansıtan bu yasalar, temelde, *senatus*un ve *nobilitas*ın çeşitli alanlardaki tekelini kırmak ve halkın ekonomik ve siyasi imkânlarını artırmak amacındaydı[99]. Saturninus'un İÖ 104'te Ostia'da *quaestor* iken tahılın yüksek fiyattan pazara çıkmasını engellemesi üzerine *senatus* tarafından görevden azledilmesi, onun halk desteğiyle İÖ 103'te *tribunus plebis* olarak seçilmesinde etkili oldu[100]. Saturninus İÖ 103 yılında bu makama seçildiğinde, Marius'un Afrika ordusunda bulunanlar için arazi yasasından başka yolsuzluğa bulaşmış yöneticilere karşı bir yasa da çıkardı[101]. Ayrıca, Saturninus'un Marius'un dördüncü dönem *consul*luğunu desteklemesi Marius'un siyasi kariyeri için önemlidir[102].

Halk *tribunus*larının *senatus* oligarşisinin hakim olduğu Gracchus sonrası dönemdeki güvenlik arayışlarını güçlü liderlerle gidermeye çalıştıklarını söylemek yanlış olmaz. Bu haliyle, Gaius Gracchus'un *senatus* karşısında çeşitli imtiyazlarla *equester* sınıfını çekme çabasına benzer şekilde, Saturninus reformlarını hayata geçirebilmek için Cimber - Teuton Savaşları'yla tartışmasız bir asker-siyasetçi figürüne dönüşmüş Marius'un desteğini aradı[103]. Bu

askerleri büyük bir istekle benimsediği kaydı bulunmaktadır. Ayrıca, Plut. Mar. XIII.-XIV'de Cimber Savaşları'na hazırlık ve savaş esnasında uygulanan yeniliklere dair bilgiler bulunmaktadır.

[99] Bu dönemde Saturninus dışında farklı halkçılar tarafından çıkarılan yasalara örnekler: İÖ 104 yılında halk *tribunus*ları L. Cassius Longius'un belirli bir ceza almış ve halk tarafından görevden el çektirilmişlerin *senatus*dan çıkarılmasına yönelik yasası, Cn. Domitius Ahenobarbus'un kurayla belirlenen on yedi tribus tarafından yüksek rütbeli rahiplerin seçilmesini öngören yasası ve L. Marcius Philippus'un reddedilen arazi yasası ve İÖ 101'de halk *tribunus*u C. Servilius Glaucia'nın İÖ 106 yılı *consul*u Q. Servilius Caepio'nun rüşvet davaları jürilerine senatörlerin eklenmesine yönelik yasasını revize eden ve jürilerin tekrar *equester*den kurulmasını sağlayan yasası.

[100] Cic. Sest. 39; Har. Resp. 43; Diod. XXXVI.12.

[101] Bu yasa, İÖ 105 yılında Gallia *proconsul*u Q. Servilius Caepio'nun Tolosa'dan Massilia'ya müttefik hazinesinin taşınması esnasında zimmetine para geçirdiği iddası üzerine bir tahkikat yapılmasına (quaestio de maiestate) ilişkindir. Bk. Cic. nat. deor. III. 74; de orat. II. 197-201; ad herenn. II.17; Oros. hist. V.15.25; Lintott, 2006: 95vd.

[102] Carney, 1961: 34-36; Evans, 1995: 141vd.

[103] Sherwin-White, 1956: 4; Evans, 1995: 103.

bağlamda, Marius'un Iugurtha'ya karşı gönüllüleri orduya çağırırken vaatleri arasında bulunduğu düşünülen arazi dağıtımını İÖ 103'te gerçekleştirdi[104].

Geç Dönem Roma siyasetinin, karizmatik askeri liderlerin müdahaleleriyle şekillenmesi olgusuna ilk defa bu dönemde rastlandı. Marius, İÖ 100 yılı için altıncı defa *consul* seçildi. Aynı yıl *quaestor* olan C. Servilius Glaucia'nın işbirliğiyle Saturninus *tribunus*luğunun ikinci döneminde radikal bir yasa programını gündeme getirdi.[105]. Sicilya, Achaea, Makedonya'da koloniler kurulmasını[106] ve Gallia'da Marius'un emri altında savaşmış *veteranus* askerlerine aynı bölgede toprak dağıtılmasını teklif etti[107]. Marius'un *veteranus*larını Saturninus'u desteklemeleri için meclise göndermesi ise askerlerin siyasi bir amaçla kullanılmasının ve sivil siyasetin asker siyasetçilerin gölgesinde kalmasının ilk örneğini teşkil etti[108]. Saturninus, İÖ 100 yılında çıkarttığı yasalarını kabul etmeyen senatörlerin *senatus*daki yerlerini kaybetme ve para cezasına çarptırılma yaptırımının da kabulünü sağladı. Yasaya karşı gelen Marius'un Iugurtha Savaşı'ndaki eski komutanı Q. Caecilius Mettelus Numidicus sürgüne gönderildi[109].

Saturninus'un arazi dağıtımı politikasını Gracchuslarınkinden ayıran temel unsur, önceliğini Marius'un komutası altında savaşmış askerlere vermesidir. Büyük bir çoğunluğu taşralı çiftçi ailelere mensup olan bu askerlerin, İÖ II. yüzyılın sosyoekonomik şartları altında- *centuria* meclisine asgari kayıtlanmanın tedricen düşürülmesine rağmen- *proletarii* saflarına katılmış *assidui* olduklarını söylemek yanlış olmaz[110]. Bu bakımdan, Marius'un *proletarius* kesiminden

---

[104] Sall. Iug. LXXXIV.4'te halkın evlerine muzaffer ve ganimetle zenginleşerek eve dönme isteği ve buna benzer düşüncelerle askere kaydolduğunu belirtir. Nitekim ilk defa İspanya ve Afrika'da Scipio Africanus'un emri altında savaşan askerlere İÖ 200'de arazi dağıtıldı. Bk. Liv. XXXI.4.1; 49.5; Gabba, 1976: 41.

[105] Genel hatlarıyla Saturninus'un programı için bk. Mommsen, 1863: 207vd; Last, 1932, 164-172; Lintott, 2006: 95vd.

[106] Aur. Vict. Vir. ill. LXXIII.5 "Siciliam Achaiam Macedoniam novis colonis destinavit".

[107] Meier, 1966: 101-103'te arazi yasalarını komutanın askerlerine karşı –*proletarii* olmaları itibarıyla- bir jesti gibi görürken, *senatus*un İÖ 100'deki eyaletlerde *veteranus*ların yerleştirilmesi politikasına karşı çıkmasını oligarşinin sığ görüşlülüğüne bağlar. Gabba, 1976: 42, Badian, 1958: 203vd; 1962: 219'da bu yasaları Marius'un yaygın bir *cliens* ağı edinme çabasıyla ilişkilendirir.

[108] App. civ. I. 29-30; Liv. Per. LXIX.1; Mommsen, 1863: 211; Evans, 1995: 145; Lintott, 2006:100.

[109] Cicero (Sest. 37), Mettelus'un, Marius'un yenilmez ordusuna karşı mücadele ettiğini belirtir (…erat autem res ei cum exercitu C. Mari invicto, habebat inimicum C. Marium…). Diğer kaynaklar ve açıklamalar için bk. Broughton, 1951: 575- 576.

[110] App. civ. I.29'da Saturninus'un taşradaki Marius'un emri altında savaşmış insanları yasa hakında bilgilendirmek için haberciler yolladığını, yasanın yapısı itibarıyla İtalyanlar'a fazla hak vermesi dolayısıyla *pleb*sleri rahatsız ettiğini belirtir (…περιέπεμπε τοὺς ἐξαγγέλλοντας τοῖς οὖσιν

askerlerine arazi tahsisi, Gracchus liderliğindeki reform hareketinin *assiduus* kesimini ayağa kaldırma amacıyla kesişiyor görünmektedir[111]. Nihayetinde, İÖ 103 ve İÖ 100'de arazi yasaları belirli bir toplumsal kesime yönelik olmaktan ziyade bir komutanın emri altında görev yapmış askerlere yönelik çıkartıldı. Bu yasalar uyarınca deniz aşırı bölgelerde iskan edilen askerlerin, meclislerin toplandığı Roma'dan uzak kalacakları aşikar olduğundan, Saturninus'un toprak yasalarının siyasi getirisinin bulunmadığını da söyleyebiliriz[112]. Bu haliyle Marius sonrası dönemde Sulla'nın yaptığı gibi, siyasi rakiplerin özellikle İtalya'daki mal varlıklarına el koymanın, bu malları siyasi destekçilere dağıtmanın, askerleri İtalya'da iskan etmenin ve yolla siyasi gücü *veteranus* askerlere dayandırmanın daha tutarlı göründüğü açıktır[113].

Saturninus'un siyasi ortağı Glaucia'nın destekçilerinin, İÖ 99 yılı seçimlerinde rakipleri *consul* adayı Gaius Memmius'u (İÖ 111 yılı *tribunus plebis*i) öldürmesi, bu iki siyasetçinin sonunu getirdi. Saturininus ve Glaucia'nın şiddete başvurmalarını mümkün kılan şüphesiz Marius'un kendilerini destekleyeceklerine duydukları inançtı[114]. Bununla birlikte, Marius *seditiosus tribunus*dan[115] rahatsızlık duyan *senatus* ile işbirliğine gitti. Bu kapsamda *senatus* bir nihai karar (senatus consultum ultimum) çıkartarak *consul* Marius'u *populares*e karşı görevlendirdi. Marius, Saturninus ve Glaucia'yı yakalayıp hapsetse de bunlar *senatus* destekçileri tarafından öldürüldü[116]. İlgili olay açık bir

---

ἀνὰ τοὺς ἀγρούς, οἷς δὴ καὶ μάλιστ᾽ ἐθάρρουν ὑπεστρατευμένοις Μαρίῳ. πλεονεκτούντων δ᾽, ἐν τῷ νόμῳ τῶν Ἰταλιωτῶν ὁ δῆμος ἐδυσχέραινε.). Nitekim İÖ 100'deki olaylarda Saturninus ve Glaucia'nın taşradan gelen destekçileri bulunmaktadır. App. civ. I. 32. Ayrıca bk. Gabba, 1976: 24vd.

[111] Mommsen, 1863: 209-210; Gabba, 1976: 24; 38vd; Brunt, 1988: 253vd, orduya kayıtlananların önemli bir bölümünün taşralı eski *assiduus*lardan oluştuğunun altını çizmektedir.

[112] Brunt, 1988: 23vd Roma'ya uzak bölgelerden seçimler ve yasa oylaması için meclis oturumlarına katılmanın sıradan yurttaşlar için güçlüğüne dikkat çeker. Ayrıca bk. Taylor, 1966: 65- 67.

[113] Sulla'nın *veteranus*larına İtalya'da kurduğu yerleşimler için bk. Greenidge, Clay: 1960: 216-217; müsadere ettiği malları destekçilerine dağıtması hakkında bk. Cic. leg. agr. I.21; II.81.

[114] Liv. Per. LXIX.3; App. civ. I.32; Plut. Mar. XXIX.1-3'te Marius'un olaylardaki rolünü ve Saturninus'la olan dostluğu vurgulanmaktadır.

[115] *Seditio* (ayaklanma, kalkışma, bozgunculuk) ve *seditiosus* (asi, bozguncu) kelimeleri eskiçağ yazarları tarafından Saturninus ve Glaucia'nın eylemlerini ve kişiliklerini tanımlamada kullanıldı. Bk. Oros. hist. V.17; Val. Max. III.2.18; VI.3.1; CIL I^2.1.195; Cic. Brut. 224; Flor. epit. II.3.16; Suet. Iul. XII.1; Ampel. XXVI. 4; Aur. Vict. Vir. ill. LXXIII. 1. Appianos'un kullandığı kelime (civ. I.33) "στάσις" iken Cic. Rab. Post. 18'de Saturninus'tan "*hostis populi Romani*" olarak bahseder. *Seditio*nun Roma hukukundaki yeri için bk. D.XLVIII.4.1; 6.3; C.IX.30; Roma hukukunda genel anlamda vatana ihanet için bk. Gürten, 2017: 56vd.

[116] Greenidge, Clay: 1960: 108-109; bu konuda genel bir değerlendirme için bk. Badian, 1984: 106vd.

şekilde Marius'un siyasi çıkarı için *popularis* çizgisinden vazgeçebileceğini gösterdi[117]. Saturninus'un İÖ 100'deki yasalarının ilga edildiği anlaşıldığından Gallia'da Marius'un *veteranus*larına toprak dağıtımının hayata geçilmediği varsayılabilir[118]. Bununla birlikte, İÖ 88-86'da Marius'un Sulla ve taraftarlarına karşı iktidar mücadelesinde Afrika'da güvenli bir sığınak bulmasında ve onlara karşı Cinna ile birlikte tekrar harekete geçebilmesinde İtalya'daki *veteranus* askerlerinin belirli bir katkısı bulunmaktadır[119].

SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca iş bölümüne dayanan sosyopolitik düzenler arasında soy bağı ve mutlak itaatle şekillenen topumsal ve dinsel otoriteleri aşmayı başarabilenler bireyin iradesini siyasi temsil zeminine taşırlar. Eskiçağ siyasi örgütlenmelerinde, bireylerin mensup oldukları toplulukların bir parçası olarak devlet işleyişine vatandaş sıfatı altında etki edebilmelerine ilk defa Eski Yunan *polis*lerinde rastlandı. Vatandaşların askerlik yükümlülükleri, aynı zamanda siyasi karar ve işleyiş süreçlerinde yer alabilmelerine fırsat tanırken hak taleplerine meşruiyet kazandırdı. Bu nedenle, hoplit-vatandaş ordusunun Eskiçağ Yunan demokrasilerinin kurulmasında itici güç olduğu açıktır[120]. Zengin vatandaşların yönetimdeki hakimiyetleri savaşlarda kendi donanımlarını temin etmeleriyle ve bu açıdan askerlik hizmetine daha fazla katkı sağlamalarıyla temellendirilirdi. Bununla birlikte, Eski Yunan demokrasileri arasında mümtaz bir konumu bulunan Atina'nın İÖ V. yüzyıldan itibaren bir deniz gücü haline gelmesi[121], zengin vatandaşların hakim olduğu hoplit demokrasisinin yapılanmasında önemli bir değişimi beraberinde getirdi. Maddi imkansızlıkları nedeniyle hoplit donanımına sahip olmayan ve bu nedenle siyasi temsilde itibar görmeyen yoksul vatandaşlar, Atina'nın savaş gemilerinde kürekçilikle görevlendirildiler. Yoksul vatandaşlar, Atina için hayati önemdeki deniz savaşlarının kazanılmasındaki rolleri nedeniyle meclislerde iradelerini daha

[117] Mommsen, 1863: 212vd; Last, 1932: 170 vd; Lintott, 2006: 101; Carney, 1961: 40-44; Evans, 1995: 151vd.
[118] Cic. Leg. II.14; Balb. 48.
[119] App. civ. I.58-67 ve Plut. Mar. XXXV-XLII'de, Marius'un Sulla ile mücadelesi, İtalya'dan ayrılışı, Afrika'ya gidişi ve Roma'ya Cinna'nın davetiyle girişine kadar anlatılan kısımlardan anlaşıldığı kadarıyla onun sığınak bulma ve asker toplamadaki rahatlığı, *veteranus* askerleriyle olan bağlantısıyla açıklanabilir. Bk. Carney, 1961: 57vd.
[120] Ehrenberg, 1960: 48vd; Ridley, 1979: 516-517; Vasillopulos, 1995: 53vd; Mansel, 188-189; Kaya, 2020: 280-281; Aydoğan Demir, 2021: 96.
[121] Perikles döneminde Atina Deniz İmparatorluğunda izlenilen strateji hakkında bir değerlendirme için bk. Sina, 2011: 143-150; Turan, 2021: 59vd.

yüksek sesle dile getirerek Atina'da "radikal demokrasi dönemi" olarak anılan süreci başlattılar[122].

Etrüskler, İÖ VII. yüzyıldan itibaren Güney İtalya'daki (Megale Hellas/Magna Graecia) Yunan polis devlet kurumlarını Orta İtalya'ya tanıttılar. Bu bağlamda Roma, Etrüsk kralları döneminde hoplit-vatandaş devlet örgütlenmesiyle yapılandırıldı. Vatandaşların zengilikleri nisbetinde beş sınıf halinde donanımlarına göre kayıtlandıkları *centuria* meclisinde 193 birimlik oy grubuyla temsil edilmeleri Eski Yunan hoplit demokrasilerinin etkisini taşımaktadır[123]. Ancak deniz imparatorluğu haline gelen Atina'da *tetes* halk kesimi gemilerdeki hizmetleriyle siyaseten etkin hale gelirken, Marius'un *proletarius* vatandaşları orduya almasıyla Roma'da böyle bir süreç hiç yaşanmadı.

İÖ II. yüzyıl boyunca tedricen düşürülen beşinci sınıfa kayıtlanmadaki asgari sınır, *proletari*leşen vatandaşların artmasıyla askerlik yapabileceklerin sayısında düşüş olduğunu ifade eder. Buradan anlaşıldığı kadarıyla orta kesim *assiduus*ların *centuria* meclisindeki varlıkları da tehlikeye girdi. Bu durumu düzeltmek isteyen Gracchus reform hareketinin *senatus* oligarşisi tarafından başarısızlığa uğratılması *census* verilerinden de takip edilen donanımlı asker kıtlığını yarattı. Marius, ortaya çıkan asker yokluğu için donanımları devlet hazinesinden karşılanmak üzere *proletarius* vatandaşları orduya alarak pratik bir çözüm buldu. Ancak onun yoksulları orduya katması, bu kesimin Atina'daki gibi bir siyasi temsiliyete kavuşmalarını sağlamadı[124]. Zira üst düzey magistratların seçildiği, önemli davaların görüldüğü, savaş ve barış kararlarının verildiği, yaptırım gücü yüksek yasaların çıkarıldığı timokratik karakterdeki *centuria* meclisinde etkinlik kazanılması yalnızca yeterli zenginliğin sağlanabilmesine bağlıydı. Orta sınıf *assiduus*ları zenginleştirerek tekrar ordunun ve siyasetin etkin bir unsuru haline getirmeyi hedefleyen Gracchus kardeşlerin reform hareketinin *senatus* tarafından kesintiye uğratılması halkın ekonomik ve siyasi gücünü yitirmesine giden süreci hızlandırdı.

---

[122] Bu konuda İÖ 5. yüzyılın son yarısına tarihlenen ve bir dönem Ksenephon'a mal edilen *Athenaion Politeia'*da (Xen. rep. Ath. 1.2) gemilerde hizmet gören halkın şehre sağladıkları katkı dolayısıyla yönetimde zenginlere nazaran siyasi güç sahibi haline geldikleri belirtilir. Bk. Nakategawa, 1995: 31vd. Atina demokrasisi için Mansel, 1999: 311-312; Aydoğan Demir, 2021: 97-105. Antik yazarlar ve Atina demokrasisi için bk.Üreten, 2017: 741vd.

[123] Cornell, 1995: 184; Fronda, 2015: 48vd; Demircioğlu, 2019:56vd.

[124] Atina siyasi düzeninde doğrudan temsilin bulunması ve Roma'da gruplar halinde temsil esasının kabul edilmesi bu durumun yapısal temelidir. Bu konuda bk. Finley, 2000: 70-96; Raaflaub, 2015: 37; Mouritsen, 2015: 146-160.

*Proletarii*nin sistematik biçimde askere alınmasıyla ilgili reformlar, Gracchusların da üstesinden gelmeye çalıştıkları, *assiduus* vatandaşları yoksullaştıran İÖ II. yüzyıl krizinin bir sonucuydu. Marius, hâlihazırda asgari kayıtlanma şartının düşürülmesine rağmen *census*a giremeyen eski *assiduus* yeni *proletarius* kesiminden vatandaşları orduya dâhil etti. Bu yolla onları gelir sahibi haline getirerek hem devletin hem de halkın çıkarına bir reform gerçekleştirdiği ileri sürülebilir. Nitekim reformu *nobilitas*a rağmen uygulaması *populariter agere* ile uyumludur. Bununla birlikte, Marius'un *popularis* siyasetçi Saturininus'la kurduğu ittifak, "ideolojik" bir temelden ziyade kendi destekçisi konumundaki *veteranus* askerlerinin ekonomik kazanımına dayandı. Bu açıdan bakıldığında, Geç Roma Cumhuriyetinin Sulpicius, Servilius Rullus, Clodius Pulcher ve Annius Milo gibi sivil siyasetçileri, Saturninus örneğindeki gibi gölgesinde siyasi varlık gösterebilecekleri karizmatik askeri figürlerle hareket etseler de Marius sonrası dönemde sivil siyaset yerini karizmatik liderlerin kanlı mücadelesine bırakacaktır[125].

KAYNAKÇA / REFERENCES

Eskiçağ Kaynakları

Ampel. (=Lucius Ampelius, *Liber Memorialis*). Kullanılan Metin: *Lucii Ampelii Liber Memorialis*, Ed. E .Assmann, 1935.

App. civ. (=Appianos, Bella Civilia). Kullanılan Metin: Appian, *Roman History*, Volume III-Volume IV, Transl. H. White, 1913. (Loeb Classical Library)

App. His. (=Appianos, *Hispaniensis*). Kullanılan Metin: Appian, *Roman History*, Volume I, Transl. H. White, 1913. (Loeb Classical Library)

App. Pun. (=Appianos, *Punica*). Kullanılan Metin: Appian, *Roman History*, Volume I, Transl. H. White, Harvard University Press, 1913. (Loeb Classical Library)

Aur. Vict. Vir. ill. (= Sextius Aurelius Victor, *De Viris Illusturibus*). Kullanılan Metin: Pseduo-Sextius Aurelius Victor, *De Viris Illusturibus*, Ed. F.Pichlmayr, 1911. (Teubner)

C. (=*Codex Iustiniani*). Kullanılan Metin: *The Codex Justinian*, Vol. 3 Books VIII-XII, Ed. Transl. T.A. J, McGinn, 2016.

[125] Kaya, 2017: 812-822; Caesar'ın siyasi kariyeri ve *senatus* ile ilişkileri hakkında bk. Üreten, 2018: 234-248. Ayrıca bk. Rich, 2018: 277 vd.

Cato, agr. (=M. Porcius Cato Maior, *De Agricultura*). Kullanılan Metin: Cato, Varro, *On Agriculture*, Transl. W. D. Hooper, H. B. Ash, 1934. (Loeb Classical Library)

CIL I^2.1 (=*Corpus Inscriptionum Latinarum*). [*Inscriptiones Latinae Antiquassimae ad Caesaris Mortem/ Fasti consulares ad a. u. c. DCCLXVI. Elogia clarorum virorum. Fasti anni Iuliani*.], pars I, ed. Th. Mommsen, W. Henzen, Chr. Huelsen, 1893.

Cic. ad herenn. (=Cicero, *Ad C. Herennium de ratione dicendi* [*Rhetorica ad Herennium*]). Kullanılan Metin Cicero in Twenty Eight Volumes, Vol. I, Ed.-Transl. H. Caplan, 1968 (Loeb Classical Library)

Cic. Att. (=Cicero, *Ad Atticum*). Kullanılan Metin: Cicero, *Letters to Atticus*, Ed.-Transl. D. R. S. Bailey, 1999. (Loeb Classical Library)

Cic. Balb. (=Cicero *Pro Balbo*). Kullanılan Metin: Cicero, *Pro Caelio, De Provinciis Consularibus, Pro Balbo*, Transl. R. Gardner, 1958. (Loeb Classical Library)

Cic. Brut. (=Cicero, Brutus). Kullanılan Metin: Cicero, *Brutus, Orator*, Ed.-Transl. G. L. Hendrickson – H. M. Hubbell, 1939. (Loeb Classical Library)

Cic. de orat. (=Cicero, *De Oratore*). Kullanılan Metin: Cicero, *On the Orator*, Vols. I-II. Ed. -Transl. E. W. Sutton – H. Rackham, 1942 (Loeb Classical Library)

Cic. Flacc. (=Cicero, *Pro Flacco*). Kullanılan Metin: Cicero, *In Catilinam 1-4, Pro Murena, Pro Sulla, Pro Flacco*, Transl. C. Macdonald, 1976. (Loeb Classical Library)

Cic. Lael. (=Cicero, *Laelius De Amicitia*). Kullanılan Metin: *M. Tulli Ciceronis Laelius De Amicitia*, ed. Clifton Price, American Book Co., 1902.

Cic. Leg. (=Cicero, *De Legibus*). Kullanılan Metin: Cicero, *On the Republic, On the Laws*, Ed.-Transl. C. W. Keyes, 1928. (Loeb Classical Library)

Cic. leg. agr. (=Cicero, *De Lege Agraria*). Kullanılan Metin: Cicero, *Pro Quinctio, Pro Roscio Amerino, Pro Roscio Comoedo, On the Agrarian Law*, Transl. J. H. Freese, 1930. (Loeb Classical Library)

Cic. nat. deor. (=Cicero, *De Natura Deorum*). Kullanılan Metin: Cicero, *On Old Age, On Friendship, On Divination*, Trans. W. A. Falconer, 1923. (Loeb Classical Library)

Cic. off. (=Cicero, *De Officiis*). Kullanılan Metin: Cicero, *On Duties*, Transl. W. Miller, 1913. (Loeb Classical Library)

Cic. Rab. Post. (=Cicero, *Pro Rabirio Perduellionis Reo*). Kullanılan Metin: Cicero, *Pro Milone, In Pisonem, Pro Scauro, Pro Fonteio, Pro Rabirio Postumo, Pro Marcello, Pro Ligario, Pro Rege Deiotaro*, Ed.-Transl. N. H. Watts, 1931. (Loeb Classical Library)

Cic. Prov. (=Cicero *De Provinciis Consularibus*), Kullanılan Metin: Cicero, *Pro Caelio, De Provinciis Consularibus, Pro Balbo*, Transl. R. Gardner, 1958. (Loeb Classical Library)

Cic. Rep. (=Cicero, *De Re Republica*). Kullanılan Metin: Cicero, *On the Republic, On the Laws*, Ed. -Transl. C. W. Keyes, 1928 (Loeb Classical Library)

Cic. Har. Resp. (=Cicero, *De Haruspicum Responsis*). Kullanılan Metin: Cicero, *Pro Archia, Post Reditum in Senatu, Post Reditum ad Quirites, De Domo Sua, De Haruspicum Responsis, Pro Plancio*, Transl. N. H. Watts, 1923. (Loeb Classical Library)

Cic. Sest. (=Cicero, *Pro Sestio*). Kullanılan Metin: Cicero, *Pro Sestio, In Vatinium*, Transl. R. Gardner, 1958. (Loeb Classical Library)

Cic. Verr. (=Cicero, *In Verrem*). Kullanılan Metin: Cicero, *The Verrine Orations*, Volume I: Against Caecilius.Against Verres, Part 1; Part 2, Books 1-2. Transl. L. H. G. Greenwood, 1928. (Loeb Classical Library)

Q. Cic. Pet. (=Quintus Tullius Cicero, *Commentariolum Petitionis*). Kullanılan Metin: Cicero, *Letters to Quintus and Brutus, Letter Fragments, Letter to Octavian, Invectives, Handbook of Electioneering*, Ed.-Transl. D. R. Shackleton Bailey, 2002. (Loeb Classical Library)

D. (=*Digestorum*). *The Digest of Justinian in Four Volumes*, Ed. Transl. A. Watson, 1998

Diod. (=Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*). Kullanılan Metin: Diodorus *Siculus, Library of History*, Volume I: Books 1-2, Transl. C. H. Oldfather, 1933. (Loeb Classical Library)

Dion. Hal. (=Dionysios Halikarnassos, *Romaike Archaiologia*). Kullanılan Metin: Dionysius of Halicarnassus, *Roman Antiquities*, Volume I: Books 1-2, Transl. E. Cary, 1937. (Loeb Classical Library)

Fest. (=Sextus Pompeius Festus, *De verborum Significatione*). Kullanılan Metin: *De verborum significatu quae supersunt cum Pauli epitome*, Edidit A. T. de Ponor, 1889.

Flor. epit. (=Lucius Annaeus Florus, *Epitome de Tito Livio*). Kullanılan Metin: Lucius Annaeus Florus, *Epitome of Roman history*, Ed. E. S. Forster, 1929.

Frontin. Strat. (=Frontinus, *Strategemata*). Kullanılan Metin: Frontinus. *Stratagems, Aqueducts of Rome*, Transl. C. E. Bennett, M. B. McElwain, 1925. (Loeb Classical Library)

Gell. A. Cornelius (=Gellius, *Noctes Atticae*). Kullanılan Metin: Gellius, *Attic Nights*, Volume I: Books 1-5. Transl. J. C. Rolfe, 1927. (Loeb Classical Library)

Gran. Lic. (=Granius Licinianus, *Annales*). Kullanılan Metin: *Grani Liciniani Quae Supersunt*, Ed. M. Flemisch. 1904 [Teubner].

Iuv. (=Decimus Iunius Iuvenalis, *Saturae*). Kullanılan Metin: Iuvenalis, *Yergiler – Saturae (Latince-Türkçe)*, Çev. Ç. Dürüşken, E. Alova, 2006.

Liv. (=Titus Livius, *Ab Urbe Condita*). Kullanılan Metin: Livy, *History of Rome*, Transl. C. Roberts,1912- *History of Rome by Titus Livius, books nine to twenty-six*, Transl. D. Spillan, C. Edmonds,1849.

Liv. Per. (=Livius, *Periochae*). Kullanılan Metin: Livy, Ro*me's Mediterranean Empire Books 41-45 and the Periochae*, Transl. J. D. Chaplin, 2009.

Oros. hist. (=Paulus Orasius, *Historiarum Adversum Paganos*). Kullanılan Metin: *Pauli Orosii Historiarum adversum paganos libri VII*, ex recognitione Caroli Zangemeister, 1889. (Teubner)

Poly. (=Polybios, *Historiai*). Kullanılan Metin: Polybius, *The Histories*, Vol. I: Books 1-2, Transl. W. R. Paton, Rev. F. W. Walbank, Christian Habicht, 2010. (Loeb Classical Library)

Plin. Nat. (=Plinius Maior, *Naturalis Historia*). Kullanılan Metin: Pliny, *Natural History*, Vol. I: Books 1-2, Transl. H. Rackham, 1938. (Loeb Classical Library)

Plut. C. Gracch. (=Plutarkhos, *Gaius Gracchus*). Kullanılan Metin: Plutarch, *Lives, Volume X: Agis and Cleomenes, Tiberius and Gaius Gracchus, Philopoemen and Flamininus*, Transl. B. Perrin, 1921. (Loeb Classical Library)

Plut. Tib. Gracch. (=Plutarkhos, Tiberius Gracchus). Kullanılan Metin: Plutarch, *Lives, Volume X: Agis and Cleomenes, Tiberius and Gaius Gracchus, Philopoemen and Flamininus*, Transl. B. Perrin, 1921. (Loeb Classical Library)

Plut. Mar. (=Plutarkhos, *Marius*). Kullanılan Metin: Plutarch, *Lives, Volume IX: Demetrius and Antony, Pyrrhus and Gaius Marius*, Transl. B. Perrin, 1920. (Loeb Classical Library)

Plut. Sull. (=Plutarkhos, *Sulla*). Kullanılan Metin: Plutarch, *Lives, Volume IV: Alcibiades and Coriolanus, Lysander and Sulla*, Transl. B. Perrin, 1916. (Loeb Classical Library)

Sall. Iug. (=Gaius Sallustius Crispus, *Bellum Iugurthinum*). Kullanılan Metin: Sallust, *The War with Catiline, The War with Jugurtha*, Ed. J. T. Ramsey, Transl. J. C. Rolfe, 2013. (Loeb Classical Library)

Suet. Iul. (=Suetonius, *Divus Iulius, De Vita Caesarum*). Kullanılan Metin: Suetonius, *Lives of the Caesars, Volume I: Julius, Augustus, Tiberius, Gaius, Caligula*, Transl. J. C. Rolfe, 1914. (Loeb Classical Library)

Val. Max. (=Valerius Maximus, *Factorum et Dictorum Memorabilium*). Kullanılan Metin: Valerius Maximus, *Memorable Doings and Sayings*, Volume I: Books 1-5. Ed.- Transl. D. R. S. Bailey, 2000. (Loeb Classical Library)

Vell. (=Velleius Paterculus, *Historiae Romanae*). Kullanılan Metin: Velleius Paterculus, *Compendium of Roman History, Res Gestae Divi Augusti*, Transl. F. W. Shipley, 1924. (Loeb Classical Library)

Xen. rep. Ath. (=Xenophon, *Respublica Atheniesium*). Kullanılan Metin: *Xenophon in Seven Volumes*, 7. Transl. E. C. Marchant, 1984.

Modern Araştırmalar

Akman, Ş. T. (2012). Roma antikitesinde sosyal - politik - ekonomik değişimlerin hukuksal yapı ve kamu düzeni üzerindeki etkileri. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2), 89–107.

Astin, A. E. (1967). *Scipio Aemilianus*. Oxford University Press.

Aydoğan Demir, S. (2021). *Toplumsal Cinsiyet ve Demokrasi Bağlamında Klasik Çağ Atina'sında Kadın*. Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Badian, E. (1958). *Foreign Clientelae 264-70 B.C.* Clarendon Press.

Badian, E. (1962). From Gracchi to Sulla (1940-1950). *Historia*, 11(2), 197-245.

Badian, E. (1968). *Roman Imperialism in the Late Republic*. Basil Blackwell.

Badian, E. (1972). Tiberius Gracchus and the beginning of the Roman revolution. H.Temporini (Ed.), *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt* içinde (Band 1, s. 668-731) Walter De Gruyter.

Badian, E. (1984). The death of Saturninus. *Chiron*, 14, 101-147.

Badian, E. (1999). Provincia/Province. S. Hornblower, A. Spawforth (Ed.), *The Oxford Ancient Dictionary* içinde (3rd Edn, s. 1265). Oxford University Press.

Bell, M. J. (1965). Tactical reform in the Roman republican army. *Historia*, 14(4), 404-422.

Bicknell, P. (1969). Marius, the Metelli, and the lex Maria Tabellaria. *Latomus*, 28(2), 327-348.

Boyana, H. (2018). Gaius Sallustius Crispus'un Bellum Iugurthinum adlı eseri üzerine değerlendirmeler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 33(2), 335-356.

Broughton, T. R. (1951). *The Magisrates of The Roman Republic* (Vol. I). American Philological Association.

Brunt, P. A. (1966). The Roman Mob. *Past and Present*, 35, 3-27.

Brunt, P. A. (1971). *Social Conflicts in Roman Republic*. W.W. Norton Company INC.

Brunt, P. A. (1988). *The Fall of the Roman Republic and Related Essays*. Clarendon Press.

Brunt, P. A. (2001). *Italian Manpower, 225 BC-14 AD*. Oxford University Press.

Campbell, J. B. (1999). tribuni militum. S. Hornblower, A. Spawforth (Ed.), *The Oxford Ancient Dictionary* içinde (3rd Edn, s. 1549). Oxford University Press.

Carney, T. F. (1961). *A Biography of C. Marius*. Argonaut.

Cornell, T. J. (1995). *The Beginings of Rome Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars (c.1000-264BC)*. Routledge.

Cornell, T. J. (1999). Populus. S. Hornblower, A. Spawforth (Ed.), *The Oxford Ancient Dictionary* içinde (3rd Edn, s. 1224). Oxford University Press.

Cornell, T. J. (1999). Rome-history. S. Hornblower, A. Spawforth (Ed.), *The Oxford Ancient Dictionary* içinde (3rd Edn, s. 1322-1327). Oxford University Press.

Cornell, T. J. (1999). Secessio. S. Hornblower, A. Spawforth (Ed.), *The Oxford Ancient Dictionary* içinde (3rd Edn, s. 1376). Oxford University Press.

Cornell, T. J. (2006). The recovery of Rome. F. W. Walbank, A. E. Astin, et al. (Ed.), *The Cambridge Ancient History* (CAH) içinde (2nd Edn., Vol.7, Part 2, s. 309-350). Cambridge University Press.

Demir, O. (2021). *Roma Cumhuriyeti'nde İki Kutuplu Siyaset: Senatus-Populares (İÖ 509- İÖ 121)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demir, O & Aydoğan Demir, S. (2022). Bir asker siyasetçinin doğuşu: Gaius Marius. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 37(1), 105-127.

Demircioğlu, H. (2019). *Roma Tarihi I.* TTK Yayınları.

Drummond, A. (1989). Early Roman Clientes. A. Wallace-Hadrill (Ed.), *Patronage in the Ancient Society* içinde (s. 89-115). Routledge.

Drummond, A. (2006). Rome in the fifth century II: the Citizen Community. F. W. Walbank, A. E. Astin, et al. (Ed.), *The Cambridge Ancient History* (CAH) içinde (2nd Edn., Vol.7, Part 2, s. 172-242). Cambridge University Press.

Eckstein, A. M. (2006). *Mediterranean Anarchy, Interstate War, and the Rise of Rome*. University of California Press.

Ehrenberg, V. (1960). *The Greek State*. Barnes & Nobles.

Eren, S. (2018). Senatus Consultum Ultimum: Eski Roma'da olağanüstü yönetim kararı. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 24(2), 1125-1145.

Evans, R. J. (1995). *Gaius Marius a Political Biography*. University of South Africa Press.

Finley, M. I. (1974). *The Ancient Economy*. University of California Press.

Finley, M. I. (2000). *Politics in The Ancient World*. Cambridge University Press.

Forsythe, G. (2007). The army and centuriate organization in Early Rome. P. Erdkamp (Ed.), *A Companion to Roman Army* içinde (s. 24-41). Blackwell.

Fronda, M. P. (2015). Why Roman Republicanism? Its Emergence and nature in context. D. Hammer (Ed.), *A Companion to Greek Democracy and the Roman Republic* içinde (s. 44-64). Blackwell.

Gabba, E. (1976). *Republican Rome, the Army, and the Allies* (P.J. Cuff, Çev.). University of California Press.

Gelzer, M. (1969). *The Roman Nobility* (R. Seager, Çev.). William Clowes and Sons Ltd.

Goldsworthy, A. (2006). *Caesar: Life of a Colossus*. Yale University Press.

Goldsworthy, A. (2014). *Caesar* (E. Kurtluoğlu Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.

Gözlü, A. (2019). Sosyal ve siyasi boyutları perspektifinden Tiberius Gracchus'un (İÖ 163-133) toprak reformu girişimi. *Turkish Studies*, 14(2), 3237-3248.

Gözlü, A. (2022). Populus Romanus bağlamında aristokratik Roma Cumhuriyeti. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(2), 309-323.

Greenidge, A. H. J. & Clay, A. M. (1960). *Sources for Roman History*. Clarendon Press.

Gruen, E. S. (1994). *The Last Generation of Roman Republic*. University of California Press.

Gürten, K. (2017). Roma'da devlete karşı işlenen bazı suçlar ve cezaları. *Ankara Barosu Dergisi*, 3, 55-79.

Harris, W. (1991). *War and Imperialism in Republican Rome 327-70 B.C.* Clarendon Press.

Harvey, P. B. & Baldi, P. H. (2002). Populus: A Reevaluation. K. Jones-Bley, M. E. Huld, A. D. Volpe (Ed.), *Journal of Indo- European Studies Monograph Series* (Vol. 44, s.145-164). University of California Press.

Hellegouarc'h, J. (1963). *Le vocabulaire Latin des Relations et des Partis Politiques sous La République*. Les Belles Lettres.

Hill, H. (1952). *The Roman Middle Class in The Republican Period*. Basil Blackwell.

Hopkins, K. (1978). *Conquerors and Slaves: Sociological Studies in Roman History* (Vol. 1). Cambridge University Press.

Karahan, Ü. O. (2020). Hellen ve Roma dünyasında Patronus-Cliens ilişkisi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 44, 527-546.

Kaya, M. A. (2005). Anadolu'da Roma eyaletleri: Sınırlar ve Roma yönetimi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38, 11-30.

Kaya, M. A. (2006). Marius reformlarından önce Roma Ordusu. M. A. Erdoğru (Ed.), *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Tuncer Baykara'ya Armağan/ Tarih Yazıları* içinde (s. 324-352). IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Kaya, M. A. (2017). Roma Cumhuriyeti'nin İÖ 80'li yılları: Siyaset, darbeler ve iç savaş. M. Aslan, R.K. Haykıran, A. Bilgenoğlu vd. (Ed.), *Uluslararası Darbe Sempozyumu* içinde (Cilt 2, s. 807-828). Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları.

Kaya, M. A. (2019). *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi III: Hellenistik Dönem*. Bilge Kültür Sanat.

Kaya, M. A. (2020). *Ege ve Eski Yunan Tarihi I*. Bilge Kültür Sanat.

Kaya, M. A. (2021). *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*. Bilge Kültür Sanat.

Last, H. (1932). Chapters I-IV. S.A. Cook, F.E. Adcock, M.P. Charlesworth, (Ed.), *The Cambridge Ancient History* (CAH) içinde (1st Edn. Vol. 9, s. 1-210). Cambridge University Press.

Lewis, C. T. & Short, C. (2002). Populor. *A Latin Dictionary*, (s. 1399). Harper Brothers.

Lintott, A. (1987). Democracy in the Middle Republic. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte Romanistische Abteilung*, 104(1), 34-52.

Lintott, A. (1999). *The Constitution of The Roman Republic*. Clarendon Press.

Lintott, A. (2006). Political History, 146-95 B.C. J. Crook, A. Lintott, E. Rawson (Ed.), *The Cambridge Ancient History* (CAH) içinde (2nd Edn., Vol. 9, s. 40-103). Cambridge University Press.

Mansel, A. M. (1999). *Ege ve Yunan Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Meier, C. (1965). Populares. *Paulys Realencyclopadie Der Classischen Altertumwissenschaft*, (Supplement Band 10, s. 549- 615). Paulys Realencyclopadie Der Classischen Altertumwissenschaft.

Meier, C. (1966). *Respublica Amissa: Eine Studie zu Verfassung und Geschichte Der Späten Römischen Republik*. Franz Steiner Verlag.

Millar, F. (1986). Politics, persuasion and the people before the social war (150-90 B.C.). *The Journal of Roman Studies*, 76, 1-11.

Millar, F. (1998). *The Crowd in Rome in the Late Republic*. University of Michigan Press.

Momigliano, A. (2005). The Rise of the *plebs* in the Archaic Age of Rome. K. Raaflaub (Ed.), *Social Struggles in Archaic Rome New Perspectives on the Conflict of the Orders* içinde (s. 168-184). Blackwell.

Mommsen, T. (1863). *The History of Rome* (Vol. III) (W. Dickson, Çev.). Cambridge University Press.

Morstein-Marx, R. (2004). *Mass Oratory and Political Power in the Late Roman Republic*. Cambridge Univiersity Press.

Mouritsen, H. (2004). *Plebs and Politics in the Late Roman Republic*. Cambridge Univiersity Press.

Mouritsen, H. (2015). The ıncongruence of power: The Roman Constitution in theory and practice. D. Hammer (Ed.), *A Companion to Greek Democracy and the Roman Republic* içinde (s.146-164). Blackwell.

Nakategawa, Y. (1995). Athenian democracy and the concept of justice in Pseudo-Xenophon's 'Athenaion Politeia. *Hermes*, 123(1), 28-46.

Nicholls, J. J. (1956). The reform of the Comitia Centuriata. *The American Journal of Philology*, 77(3), 225-254.

Okandan, R. G. (1952). Roma hukukunun kaynakları bakımından vukua gelen tarihi gelişme. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 18(1-2), 454 – 478.

Peacock, D. (1982). *Pottery in The Roman World: An Ethnoarchaeological Approach*. Longman Publishing Group.

Peacock D. P. S. & Williams, D. F. (1986). *Amphorae and the Roman Economy*. Longman.

Plaumann, G. (1913). Das sogenannte Senatus consultum ultimum, die Quasidiktatur der späteren römischen Republik. *Klio*, 13, 321–386.

Raaflaub, K. A. (2015). Why Greek democracy? Its emergence and nature in context. D. Hammer (Ed.), *A Companion to Greek Democracy and the Roman Republic* içinde (s. 23- 43). Blackwell.

Rich, J. W. (1983). The supposed Roman manpower shortage of the later second century. *Historia*, 32(3), 287-331.

Rich, J. W. (2018). Warlords and the Roman Republic. T. N. Del Hoyo, F. L. Sanchez (Ed.), *War, Warlords, and Interstate Relations in the Ancient Mediterranean* içinde (s. 266- 294). Brill.

Richard, J. C. (2005). Patricians and Plebeians: The origins of a social dichotomy. K. Raaflaub (Ed.), *Social Struggles in Archaic Rome New Perspectives on the Conflict of the Orders* içinde (s.107-127). Blackwell.

Ridley, R. T. (1979). The Hoplite as citizen: Athenian military ınstitutions in their social context. *L'antiquité Classique*, 48(2), 508-548.

Roselaar, S. T. (2008). *Public Land in the Roman Republic: a Social and Economic History of the Ager Publicus*. Leiden University Press.

Rosenstein, N. (2004). *Rome at War Farms, Families, and Death in the Middle Republic*. University of North Carolina Press.

Roth, J. (2020). Violence and the Roman way of warfare. G. G. Fagan, L. Fibiger (Ed.), *The Cambridge History of Violence*, içinde (Vol. I. s. 238-256). Cambridge University Press.

Rowland, R. (1965). C. Gracchus and the Equites. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 96, 361-373.

Rüpke, J. (2012). *Religion in Republican Rome: Rationalization in Ritual Change*. University of Pennsylvania Press.

Sage, M. M. (2008). *The Republican Roman Army a Source Book*. Routledge.

Scullard, H. H. (2011). *From Gracchi to Nero, A History of Rome from 133 B.C. to A.D. 68*. Taylor & Francis e-Library, Routledge.

Sherwin-White, A. N. (1956). Violence in Roman Politics. *The Journal of Roman Studies*, 46(1-2), 1-9.

Sina, A. (2011). *Atinalı Perikles: Yaşamı ve Dönemi*. Tiydem.

Southern, P. (2006). *The Roman Army a Social and Institutional History*. ABC-CLIO.

Stephenson, A. (1891). *Public Lands and Agrarian Laws of the Roman Republic*. The Johns Hopkins Press.

Stockton, D. (1979). *The Gracchi*. Clarendon Press.

Strasburger, H. (1936). Optimates. *Paulys Realencyclopadie Der Classischen Altertumwissenschaft* içinde (3(1), s. 773-798). Paulys Realencyclopadie Der Classischen Altertumwissenschaft.

Syme, R. (1939). *The Roman Revolution*. Oxford University Press.

Şahin, O. G. (2020). 'Lex Sempronia Tiberiana': Tiberius Gracchus'un Toprak Reformu ve Toplumsal Kökenleri. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(1), 183-283.

Taşdöner, K. (2017). *Anadolu'da Roma Eyaletleri: Augustus Dönemi*. Bilge Kültür Sanat.

Taylor, L. R. (1942). The election of the Pontifex Maximus in the late republic. *Classical Philology*, 37(4), 421-424.

Taylor, L. R. (1957). The Centuriate Assembly before and after the reform. *The American Journal of Philology*, 78(4), 337-354.

Taylor, L. R. (1962). Forerunners of the Gracchi. *The Journal of Roman Studies*, 52, 19-27.

Taylor, L. R. (1966). *Roman Voting Assemblies from the Hannibalic War to the Dictatorship of Caesar*. The University of Michigan Press.

Taylor, L. R. (2013). *The Voting Districts of The Roman Republic The Thirty-five Urban and Rural Tribes*. The University of Michigan Press.

Toynbee, A. J. (1965a). *Hannibal's Legacy The Hannibalic War's Effects on Roman Life* (Vol. I). Oxford University Press.

Toynbee, A. J. (1965b). *Hannibal's Legacy The Hannibalic War's Effects on Roman Life* (Vol. II). Oxford University Press.

Turan, O. (2021). Perikles'in Peloponnesos Savaşı'ndaki stratejisine dair eleştirel bir yaklaşım. *Journal of History School*, L, 54-82. http://dx.doi.org/10.29228/Joh.47612.

Üreten, H. (2017). Atina'da demokrasi deneyimleri ve antik dönem düşünürlerinin görüşleri. M. Aslan, R. K. Haykıran vd. (Ed.), *Uluslararası Darbe Sempozyumu* içinde (Cilt 2, s. 733-757). Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları.

Üreten, H. (2018). Roma İmparatorluğu'na yön veren bir darbe: Et Tu Brute! (Sen De Mi Brutus!). M. Aslan (Ed.), *Uluslararası Darbe Sempozyumu II* içinde (s. 231-249). Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları.

Valsan, R. (2007). Fides, bona fides, and bonus vir relations of trust and confidence in Roman Antiquity. *Journal of Law, Religion and State*, 5, 48-85.

Vasillopulos, C. (1995). The Nature of Athenian Hoplite Democracy. *Armed Forces & Society* 22(1), 49-63.

Verboven, K. (2002). *The Economy of Friends: Economic Aspects of Amicitia and Patronage in the Late Republic*. Latomus Press.

Wallace-Hadrill, A. (1989). Patronage in Roman society: from Republic to Empire. A. Wallace-Hadrill (Ed.), *Patronage in the Ancient Society* içinde (s. 63-88). Routledge.

Weynand, R. (1935). Nachtrage-Marius. *Paulys Realencyclopadie Der Classischen Altertumwissenschaft* içinde (Supplement Band 6, s. 1363-1425). Paulys Realencyclopadie Der Classischen Altertumwissenschaft.

White, K. D. (1970). *Roman Farming*. Cornell University Press.

Wiseman, T. (1971). *New Men in the Roman Senate 139 B.C. - 14 A.D.* Oxford University Press.

Wiseman, T. (2009). *Remembering the Roman People Essays on Late-Republican Politics and Literature*. Oxford University Press.

Yakobson, A. (2014). Marius Speaks to the People: "New Man", Roman Nobility and Roman Political Culture. *Scripta Classica Israelica*, 33, 283-300.

EXTENDED ABSTRACT

Roman citizen army after the Hannibalic War confronted the shortage of assidui because of the socio-economic crisis during to second century B.C. Wars in oversea regions also aggravated problems and adversities of assidui. Worsened economic conditions of assidui reduced the status of proletarii. Senate without applying fundamental solutions to assidui problem, shrewdly decreased the minimum required amount for registration of the census during the Hannbalic war and in the last half of the second century. Although the Gracchi brothers tried to solve the problem of assidui with an extensive agrarian reform, their movement was bloody crushed by the senatorial oligarchy. Continuous wars in oversea regions through the second-century b.c. caused the labor gap for their family farms making them defenseless in front of large estates. Post-Gracchan senatorial government stopped land distribution to poor citizens and found colonies.

The fact of proletarianization of assidui underlay Marius military reform in 107 B.C. Before Marius, Roman citizens enrolled army according to their property quality, and Centurian assembly also consisted of five property classes that determined the census. The primary class with 98 of 193 centuries held the majority. This rule changed in 241 B.C. as the acceptance of picking centuries according to tribal basis. After 241 B.C. having 88 of 193 centuries, the wealthiest class lost the majority of centuries. However, the timocratic character of the Centuria assembly was never changed in the History of the Roman Republic. First-class fulfilling the highest standard of property quality members of this class could have equipped themselves with heavy armor and weapons. Members of other classes had light armor and light weapons comparing to first-class members of Centurian assembly. Therefore, proletarii the poorest folk was excluded from the Centurian assembly because of their inability of equipping themselves. It can be concluded that Graccchan reform movement as aiming enhancement of economic conditions of people and eventually also served to elevate people's political position in the Centurian assembly.

Post-Gracchan senatorial government confronted corruptive acts of its members and scandalous failures in external affairs. The war against Iugurtha in Northern Africa in 112-106 B.C. was a scene for the failures and malpractices of senators. Marius served under command of Mettelius as legatus in 109-107 B.C., and stood as a candidate for a consul for 107 B.C. In his electoral speech, Marius made responsible his commander for the unnecessary extension of the Numidian war and he promised people to end the war quickly. Senate being cautious against Marius' acts tried to prolong Mettelus's commandership in Africa. Marius overcame senatorial blocage with a plebiscita which grant him command of Numidian war. In order to keep his promise of quickly ending the war, Marius drafted volunteers who were mostly among proletarii and provided their equipment and arms from the treasure. Marius' speech for enrollment stressed that he was self-made and accused nobility of having members who were corruptive and incapable. Marius ensured the people that he will always support them against arrogant commanders and behave respectfully. It can be concluded from his speech in contio and attitudes of nobility towards proletarian soldiers Marius used political polarise between optimates and populares during the enrolment of proletarian soldiers.

Afterward of Numidian War, Rome encountered much more feracious and dangerous threats from the Cimbri and Teutons. From 113 to 101 B.C. Rome felt the constant fear of these Germanic tribes. Marius' five consecutive consulships in the period 104-100 B.C. can be only explained by people's trust in his military skills and honesty. Marius continued proletarian enrollment also during this war.

Popular politics during this period was represented by energic and capable tribunus plebis Saturninus. Political alliance between Marius and Saturninus was founded during this period. Saturninus passed a bill that arranged land distribution in Africa for Marian veterans. Afterward this bill it can be concluded that the number of volunteers for the army may increase. In 100 when Marius elected his sixth consulship he used Gallic veterans to support Saturninus for his new legislations. Saturninus' containment policy towards senatorial oligarchy caused a violent counterattack. Marius allied with the senate and arrested Saturninus and his followers. This volte-face of Marius shows that a new sort of attitude and a break in traditional optimates- populares conflict. Marius became a role model for the generals such as Sulla, Pompeius, and Caesar who used their soldiers as political tools and could pragmatically change their political sides.